

Հ Ե Ղ Ի Ն Է

Վ Է Պ

Տ. ԲՆ Մ. ՄԱՐԻՍԵԱՆԻ

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

(Մարունեկութիւն և վերջ 1)

XXVI

Ասունին շտապեց հաղորդել Հեղինէին Ամիրանովի Թ-ս գնալը և նորա խոստումը՝ այլ ևս չ'անհանգստացնել Հեղինէին սպառնալիքներով: Հեղինէն սկզբում կասկածով վերաբերեց այդ խոստմունքին, բայց յետոյ կարծես հանգստացաւ ու առաջւան եռանդով սկսեց պարապել իւր դասերով:

Մի օր դասից նա վերադարձաւ սաստիկ գլխացաւով ու գնաց զբոսնելու մաքուր օդ ծծելու համար: Հով օր էր, նա բարձրացաւ սարը և այնտեղից երկար ժամանակ դիտում էր Գ-կի շրջակայքը:

— Ախ, Գէորգ, մոռածեց նա, ուր որ գնում եմ, ինչ որ անում եմ, գու մոքիցս սկի չես հեռանում: Դու էլ ինձ սիրիւր այդպիսի սիրով և ամբողջ աշխարհը աւելի դուրեկան կը թւի ինձ:

Հեղինէի ուշ ու միտքը զբաղւեց Սահառունով, նա վերացաւ

երևակայութեամբ և զգաց, որ մի պայծառ. ճառագայթ լուսաւորեց իւր հոգին:

Մտքամուր առաջ գնալով նա չը նկատեց, որ մութն ընկնում է: Վերջապէս շատ մօտ գալուց յոգնելով նա նստեց հանգստանալու ու քաղցր քնեց կէս ժամի չափ: Զարթնելով նա սկզբում չէր կարողանում հասկանալ թէ ինչ է պատահել իրան և ուր է ընկել ինքը, իսկ երբ որ բոլորովին սթափւեց, տեսաւ որ շատ է հեռացել տանից և վախենալով, որ գիշերը վրայ հասնի, համարեա վազէվազ իջաւ սարից:

Մտնելով տանը նա նկատեց, որ ինչ որ մի մարդ իւր յետեւից ընկած գալիս է: Նա մտածեց, որ այդ սովորական լիրբ կաւալերներից մէկը կը լինի, և առանց յետ նայելու արագացրեց քայլերը: Բայց որքան պէտք է զարմանար նա, երբ որ իւր բնակարանի զանգը խփելիս երես առ երես պատահեց Տրունիցկուն:

Տրունիցկին նոր, մի քանի ժամ առաջ էր եկել Պետտիգորսկից, ուր նա ուզում էր անց կացնել ամառւայ վերջը մասամբ բժշկւելու, մասամբ էլ քէֆ անելու համար: Մի շաբաթ այնտեղ մնալուց ու այնտեղի կեանքից ձանձրանալուց յետոյ, նա իւր մի Թ-սեցի բարեկամից իմանալով, որ Հեղինէն Գ-կումն է, առանց երկար ու բարակ մտածելու վճռել էր գնալ այդ քաղաքը և փորձել բախտը, աշխատելով գլխահան անել այդ անօգնական կնոջը, որ վաղուց գրաւել էր նորա ուշադրութիւնը:

— Ելենա Պաւլովնա, դո՛ւք էք, աչքերիս չեմ հաւատում, ի՞նչ բախտաւորութիւն, ասաց Տրունիցկին ժպտալով իւր սովորական լիրբ ու խորամանկ ժպիտով: Յոյս ունիմ, թող կը տաք ինձ զւարճանալ ձեզ հետ մի բաժակ թէյ խմելով:

Հեղինէի ուշքը դեռ գլուխը չէր եկել, որ նա, առանց հրաւերի սպասելու, նորա յետեւիցը մտաւ սենեակը:

— Համեցէք, մեքենայաբար արտասանեց Հեղինէն աթոռ առաջարկելով նրան:

Նա դուրս չ'արեց Տրունիցկուն ոչ այնքան քաղաքավարութիւնից, որքան վախենալով նորա բամբասանքներից:

— Խա՛ւրդ, չեմ հասկանում, Ադուլֆ Անդրէիչ, նկատելի տհաճութեամբ ասաց նա, եթէ դուք ուզում էիք տեսնել ինձ, իբրեւ ձեր

հին ծանօթի, ինչն էր ստիպում ձեզ ծածուկ գալ իմ լեռների:
—Վախենում էի շնորհունէք, սիրելի Ելենա Պաւլովնա: Ներեցէք, ի սէր Աստուծոյ, եթէ ես իմ վարմունքով վախեցրի ձեզ: Ինչ զարճութիւն կարող է համեմատուել այն երջանկութեան հետ, որ պատճառում է ձեր ներկայութիւնը:

Հեղինէն ծաղրական հայեացքով նայեց նորա վրայ:

—Ես ձեզ, Ալոյշ Անդրէիչ, շատ լաւ ու շատ վաղուց եմ ճանաչում, այնպէս որ չեմ կարող նշանակութիւն տալ ձեր այդ խօսքերին:

—Ինչու էք ինձ այդպէս պատժում, յափշտակւած ընդհատեց նորա խօսքը Տրուհիցկին ու աթոռը մօտեցնելով համարեա կպցրեց Հեղինէի ծնկին:

Նա իսկոյն յետ քաշւեց:

—Սխ, դուք չը գիտէք, Ելենա Պաւլովնա, թէ որքան ժամանակ է ձեզ սիրում եմ և որքան ջերմ սիրով:

—Լռեցէք, խնդրեմ, ապա թէ ոչ ինձ կը ստիպէք մենակ թողնել ձեզ այստեղ, անհամբերութեամբ կտրեց նորա խօսքը Հեղինէն ու վերկացաւ տեղիցը:

Տրուհիցկու աչքերը աւելի ու աւելի կը քոտ արտայայտութիւն էին ստանում: Հեղինէն այդ նկատում էր, տանջւում էր չարագուշակ նախազգացմունքից, վախիցը քիչ էր մնում իրան կորցնէր ու ոչինչ չէր կարողանում ասել, —լեզուն կարծես պապանձւել էր:

Բարեբախտաբար այդ ժամանակ ներս մտաւ դայեակը սամովարը ձեռքին, և նորա յետևից տանտիրուհին՝ քաղաքի մէջ պտտող ասէկօսէների անսպառ պաշարով:

Տրուհիցկու դէմքը մի քիչ խոժոգւեց: Նա մի քանի հաճոյախօսութիւններ ասաց ու գնաց:

Դրանից յետոյ մի քանի օր նա շարունակ գալիս էր, բայց Հեղինէն չէր ընդունում նորան:

Տրուհիցկին տեսաւ, որ Հեղինէն յօժարակամ իւր ճանկը չի ընկնիլ, բայց, յոյսը դնելով նորա անօդնական դրութեան վրայ, վճռեց համարձակ դիմել իւր նպատակին ուրիշ միջոցներով: Նախապէս քաղցր խօսքերով ու հազար ու մի ընծաներով տանտիրուհու ու դայեակի սիրտը շահելուց յետոյ, նա մի օր սրան ուղարկեց խանութ իւր համար ծխախոտ աւանելու, իսկ ինքը սկսեց քաշ գալ

նրանց տան չորս կողմը: Յարմար թույլ գտնելով, նա ծածուկ ներս մտաւ խոշանոցի դռնից ու գնաց Հեղինէի մօտ:

Հեղինէն այդ ժամանակ հերարձակ ու կիսամերկ նստած էր իւր սենեակում: Զարմանքից գեռ նորա ուշքը գլուխը չէր եկել, որ Տրունիցկին ընկաւ նորա ոտները ու տարփանքով արտասանեց.

— Որքան գեղեցիկ էք, աստուածանման Ելենա Պաւլովնա:

Հեղինէն սաստիկ զայրացած վեր թռաւ տեղիցը ու շտապով մի շալ գցեց վրան:

— Դուրս գնացէք այս թույլին: Ինձ էք եկել այստեղ:

— Ձեր սէրն է ինձ այստեղ բերել: Ինչ ուզում էք հրամայեցէք՝ ես կը կատարեմ, ամեն բան կը զոհեմ ձեզ համար, բայց մի մերժէք ինձ:

— Դո՛ւրս, դո՛ւրս այստեղից, լսո՛ւմ էք, պարոն, բարկութիւնից կատաղած ընդհատեց նորան Հեղինէն ու ձեռքով ցոյց տւեց դուռը:

— Նանի, ուր ես, որտեղ ես, շուտ արա արի: Պելագէյա Աֆանասիենա, Պելագէյա Աֆանասիենա: Բայց ոչ ոք պատասխան չը տւեց նրան: Պարզ էր, որ դայեակը տանը չէր:

Հեղինէն ձայնը հետզհետէ բաժրացնում էր, նորա աչքերից կրակ էր թափում, երեսը կարմրատակել էր, իսկ սև մետաքսանման մագերը գողտրիկ կերպով փաթաթւել պատել էին նորա սպիտակ վիզը: Այդ իրութեամբ նա այնքան գրաւիչ էր երևում Տրունիցկուն, որին նա այդ թույլին մարմնացած կրակ ու գեղեցկութիւն էր թւում, որ նա երկուց իւր մոքում անպատճառ հրապուրել նրան և, որ գլխաւորն է, իրաւունք ձեռք բերել պարծենալու ընկերների առաջ իւր յաղթութեամբ:

Նա մեկնեց ձեռները գէպի Հեղինէն և աղերսալից ձայնով ասաց.

— Դուք երևի չէք մոռացել իմ ու Վատեա Սահառունու սիրահարութիւնը. բայց այն ինչ էր որ, — ես միայն խաղում էի նորա հետ, իսկ ձեզ ես սիրում էի, երբ որ դուք դեռ օրիորդ էիք, այն ժամանակն էլ դուք իմ իղէալն էիք...

— Հէրիք է, ասում են ձեզ, կորէք այստեղից, զուր է ձեր ճար տարախօսութիւնը, անհամբերութեամբ ու սաստիկ արհամարհանք արտայայտող դէմքով ընդհատեց նրան Հեղինէն:

Տեսնելով, որ իւր խօսքերը զուր են անցնում, նա վազեց դէպի

գուռը և ուզում էր դուրս փախչել, բայց Տրուկցկին մի ակնթարթում հասաւ նորա յետեից ու գրկելով նորա մէջքը, վաժաշուտութեամբ սեղմեց նրան իւր կրծքին:

Հեղինէն, ինչքան ոյժումը կար, աշխատում էր ազատուել նորա ձեռքից, բայց անօգուտ: Այդ տեսնելով, նա սկսեց օգնութեան կանչել, գոռալով որքան ոյժը զօրում էր:

Տանտիրուհին լսելով այդ գոռոցը, վախուորած վազեց դէպի Հեղինէի բնակարանը: Տրուկցկին ոտնաձայն լսելով մի ակնթարթում դուրս փախաւ սենեակից:

—Տէր Ասուած, որքան վախեցալ, ասաց սպրտնած տանտիրուհին ու երեսն խաչ հանեց: Ես կարծեցի թէ տունը կրակ է ընկել կամ մարդ են սպանում այստեղ, բանից դուրս է գալիս, որ մի սիրուն տղամարդ է հիւր եկել: Միթէ կարելի է այդպէս գոռալ: Այդպիսի մի գեղեցիկ ու օրինաւոր պարոն միթէ կարող է այդքան սաստիկ վախեցնել մարդու:

Թողէք, թէ Ասուած կը սիրէք, ասաց մեռելի գոյն ստացած Հեղինէն և ձեռքերը խաչելով աչքերը յառեց տանտիրուհու վրայ: Նա մտքումը մահ էր խնդրում Ասածուց, որ գոնէ մահը ազատէր իրան այդպիսի վիրաւորանքներից:

Տանտիրուհին, տեսնելով որ ոչինչով չի կարողանում հանգրստացնել իւր տնւորի սիրտը, շարած ձեռքերն իրար խփեց ու գնաց փնտռելու դայեակին:

Հեղինէն ծանր շունչ քաշելով ու ամբողջ մարմնի մէջ սարսուռ զգալով՝ ուժասպաւ ընկաւ մահճակալի վրայ:

Մի քանի րոպէից յետոյ լսեցին աղէկտուր հծեծանք ու հառաչանք: Այդ ժամանակ հեքուսպառաւ վազէվազ ներս մտաւ դայեակը, որ նոր էր վերադարձել խանութից մի արկղ ծխախոտ ձեռքին:

Պառաւը վախուորած մօտեցաւ մահճակալին ու սկսեց օգնել Հեղինէին:

Շուտով հիստերիկան անցաւ և Հեղինէն մի քիչ թեթեւութիւն զգաց ու մինչև անգամ քնեց, թէև շատ անհանգիստ քնով: Գիշերը նրա վրայ ջղալին տենդ եկաւ:

Դայեակը ամբողջ գիշերը աչքերը չը խփեց: Խեղճը մնացել էր

շւարած ու չէր հասկանում, թէ ինչ կարող էր պատահած լինել իւր բացակայութեան ժամանակ:

Ամեն անգամ երբ Հեղինէն ցնցում էր քնած տեղը ու շուռէ-շուռ գալիս, նա խաշակնքում էր երեսը:

Հետեւեալ առաւօտը Հեղինէն, թէև հանգիստ էր երևում, բայց սաստիկ թուլութիւն էր զգում ամբողջ կազմածքում:

Զընայելով դրան նա գնաց դասերին: Բայց այդ օրը նա չէր կարողանում կարգին պարապել և այդ պատճառով ժամանակից շուտ վերադարձաւ տուն տխուր մտածմունքների մէջ ընկած ու հազիւ հազ քաշ տալով ոտները: Կիսաճանապարհին լանկարծ նրա ականջովը դիպաւ Տրունիցկու ատելի ձայնը.—նա ցնցեց ու դողաց:

—Ելե՛նա Պաւլովնա, ներեցէ՛ք. հաւատացէ՛ք, որ ես սրտանց զղջում եմ իմ արածիս վրայ: Աղաչում եմ մի զրկէ՛ք ինձ ձեզ ժամանակ առ ժամանակ այցելելու բախտաւորութիւնից. տեսէ՛ք թէ այն ժամանակ ինչպէս խոնարհ ծառայ կը լինեմ ես: Երդուում եմ, ոչ մի խօսքով, ոչ մի շարժումով չեմ վիրաւորիլ ձեր պատիւը:

—Հեռո՛ւ ինձանից, անամօթ, բարկացած գոռաց Հեղինէն:

Խայտառակութիւն դուրս չը գալու համար, Տրունիցկին լուս համարեց հեռանալ:

—Զէ, ես հեշտ ու հանգիստ ձեռք չեմ քաշիլ, մտածեց նա, պէտք է ուրիշ միջոց գտնել: Ահ, գտայ, կ'ընկնես իմ թակարդը, ճանկիցս չես ազատուիլ, ասաց ինքն իրան Տրունիցկին, կանգ առնելով փողոցում:

Բայց դեռ մի քանի օր կը սպասեմ, գուցէ կակղի... չի՛ կակղի՝ ես իմ բանը կը տեսնեմ, չարախնդաց կերպով ժպտալով աւելցրեց նա:

Հեղինէն Տրունիցկու անակնկալ այցելութիւնից յետոյ նախազգուշութեան ամեն միջոց ձեռք էր առել նրա դէմ, գոնեան ու պատուհանները պինդ կողպում էր և երբէք օնեակում մենակ չէր մնում:

—Հազիւ որ ինձնից ձեռք քաշեց այն անզգամը, մտածեց նա այդ դէպքից հինգ օր յետոյ, նստած երեխայի օրօրոցի մօտ, և համբուրելով նրան վեր կացաւ ու, դառնալով սենեակի անկիւնում կարկատանով պարապած դայեակին, ասաց.

—Գնա, նանի ջան, քնիր, ամբողջ օրը ոտի վրայ ես:

—Դու էլ որ քնէիր, հոգիս, լաւ կ'անէիր, ասաց պառաւը ակնոցը դնելով պատեանի մէջ ու վեր կացաւ:

Շատ տաք գիշեր էր: Սենեակում՝ սաստիկ տօթ էր: Հեղինէն բաց արեց պատուհանը ու նստելով գրասեղանի առաջ, գզրոցից հանեց Սահառունու Ասունուն գրած վերջին նամակը և սկսեց նորից կարդալ: Կարծես այդ նամակի ամեն մի տողը դիւթական աղղեցութիւն էր գործում նրա վրայ:—Նրա դէմքը հետզհետէ աւելի ու աւելի պայծառանում էր:

Երկար այդպէս նստած մտածում էր նա իւր բիրելի մասին: Յետոյ խնամքով դնելով նամակը գզրոցի մէջ, նա սկսեց նամակ դրել նրան:

Թ-սից հեռանալուց յետոյ այդ երկրորդ նամակն էր, որ նա գրում էր Սահառունուն:

Նա քիչ էր գրում նրան, վախենալով որ յանկարծ անգիտակցաբար այնպիսի բան գրի, որից նա կարողանայ հասկանալ իւր այժմեան դրութիւնը:

Իսկ Տրունիցկին այդ ժամանակ թափառում էր նրա բնակարանի շուրջը: Շատ քաշ գալուց յետոյ նա վերջապէս սիրտ արեց, ոտների ծայրերի վրալ մօտեցաւ պատուհանին և սկսեց զմայլած նայել Հեղինէին: Կապտաւուն բոցը, երբեք չէր գցելով պատերին ու առաստաղին, աղօտ լոյսով լուսաւորում էր Հեղինէին և, չը նայելով աղքատիկ կահաւորութեանը, սենեակին հրապուրիչ տեսք էր տալիս:

Հեղինէն յանկարծ ճշաց շորի խըշխըշոց լսելով:

—Ելենա Պաւլովնա, մի խօսք միայն: Ինչո՞ւ էք վախենում, հօ չեմ կարող պատուհանի միջով թռչել ձեզ մօտ: Ներեցէք ինձ, մի ժերժէք ինձ, աղաչում եմ:

—Կորէ՛ք: Մինչև երբ պէտք է հալածէք ինձ: Վերջապէս ես ստիպւած կը լինեմ խիստ միջոցներ ձեռք առնել ձեզնից ազատելու համար, բարկացած գոռաց Հեղինէն, պատուհանը շրջակացնելով յետ դրեց ու վազէվազ գնաց միւս սենեակը:

—Է, վճուեց. պէտք է նեղը գցել դրան. հէնց վազանից կը սկսեմ տարածել ամեն տեղ որ նա փախել է մարդուց, կը բացատրեմ պատճառները ամենախայտառակ կերպով, տեսնենք էլի այս-

պէս անմատչելի կը մնայ թէ՛ կը կակղի,—սաստիկ բարկացած ասում էր ինքն իրան Տրուհնիցիին:

Հեղինէն չը գիտէր, թէ ինչ էր պատրաստում նրա համար Տրուհնիցիին և ոչ միայն չը գիտէր, այլ մինչև անգամ մոքոյն էլ չէր անց կացնում և սաստիկ զարմացաւ, երբ որ մի քանի օրից յետոյ իւր աշակերտուհիներէից որի տունը որ գնաց գաս տալու, ոչ մի տեղ չ'ընդունեցին իրան: Մէկի տանը աղախինը դուրս եկաւ ասաց, որ տնեցիք գնացել են ուրիշ տեղ, միւսի տանը ասացին, թէ աշակերտուհին տանը չէ, իսկ երրորդի տանը ինքը տանտիկինը դուրս եկաւ ու սկսեց նրան նախատել:

—Ես զարմանում եմ, տիկին, որ դուք. ամբողջ աշխարհքի առաջ խայտառակելուց յետոյ, համարձակուում էք օրիորդների դաստիարակ դառնալ: Խնդրեմ, էլ իմ տունն չը գաք: Երկու նոր դասի տեղ էի արել արդէն ձեզ համար. լաւ է, որ բարեբախտաբար դեռ ոչինչ չեմ ասել, թէ չէ ինչ կ'ասէին երբ որ իմանային ձեր ով լինելը: Այժմ գիտենք թէ ինչ պտուղ էք:

Հեղինէն ուզում էր պատասխանել, բայց մինչև նորա բերան բաց անելը աշակերտուհու մայրը փքանի բուբլի դրեց նորա ձեռքը ու դուռը պինդ շրջակացնելով կողպեց:

Հեղինէն մնաց ապշած, փողը շարտեց գետին դրան շեմքի մօտ ու հազիւ հազ քայլերը փոխելով մի կերպ հասաւ տուն:

Այդ ամբողջ օրը նա շշմածի պէս ման էր գալիս իւր սենեակում.—ուչ իմանում էր թէ ինչ անի, ոչ էլ կարողանում էր գլուխ հանել իւր աշակերտուհիների ծնողների տարօրինակ վարմունքից: Վերջապէս, ամեն տեսակ ենթադրութիւններ անելուց յետոյ, նա սկսեց գլխի ընկնել, որ այդ ստոր Տրուհնիցիու բաներն է. բայց այդ նրան հանգստացնել չէր կարող, նա գիտէր, որ ինչ էլ անէր չէր կարող իրան արդարացնել հասարակական կարծիքի առաջ և դարձեալ նորա սիրտը լցեց թշնամութեամբ ու ողորմելի թւաց նրան այն հասարակութիւնը, որ թող չի տալիս մարդու ազնիւ ճանապարհով հաց վաստակել:

—Ձէ, անկարելի է, որ աշխարհս այդքան զգւելի լինի, հետեւեալ առաւօտը աշխատում էր ինքն իրան համոզել Հեղինէին ու այդպէս մտածելով դուրս եկաւ տանից:

Միթէ մարդիկ բոլորն էլ այնքան չարահոգի են, որ թոյլ չեն տալ ինձ խօսել ու արդարացնել ինձ, շարունակում էր նա իւր խորհրդածութիւնները ծանապարհին:

Շուտով նա հասաւ իւր աշակերտութիւններից երկուսի տունը, ուր նա աւելի համակրութիւն էր վայելում քան միւս տներում: Աշակերտութիւնները, երկու մատաղահաս օրիորդ, արտասուքը աչքներին, վազեցին դէպի նա:

Նա գրկեց նրանց:

— Կատիւ չ, Ելիզ, չէ՞ք կարող ձեզ կարգին պահել, բարկացաւ նրանց վրայ նրանց մայրը ու չոր-չոր ասաց շեղինէին:

— Ի՞նչ էք կամենում, տիկին:

— Ես կ'ուզէի իմանալ, ինչո՞ւ չէք կամենում, որ ես այսուհետեւ պարպեմ ձեր աղջիկների հետ: Կարծեմ գոհ էիք իմ դասատուութիւնից:

— Ի հարկէ, ի հարկէ: Մայրիկ, մենք ոչ ոքից չենք ուզում գաս առնել բացի Ելենա Պաւլովնայից, ընդհատեցին նորա խօսքը աշակերտութիւնները լացակրկնած աչքերով:

— Ձեզ հարցնող չը կայ. դուք կարող էք հեռանալ այստեղից:

Այո, Ելենա Պաւլովնա, ես գոհ էի ձեր դասատուութիւնից, բայց դուք երևի դիտէք, որ բարոյականութիւնը ուսումից բարձր է, խստութեամբ ասաց նա շեղինէին:

Ես զարմանում եմ ձեր համարձակութեանը: Պէտք է Տրունից-կուց շնորհակալ լինենք. նա որ չը լինէր, ես չէի իմանալ, որ իմ աղջիկներիս դաստիարակութիւնը այնպիսի կնոջ ձեռքին է գտնուում, որ ոտնատակ է տւել բարոյականութեան ամենասուրբ կանոնները:

— Բարեհաճեցէք, խնդրեմ, լսել ինձ: Դուք ու ձեր Աստածը, թող ես զրկեմ զասից, այդ ոչինչ, բայց ես չեմ ուզում որ դուք իմ մասին այդպիսի սխալ կարծիք ունենաք, ես կարող եմ ապացուցանել, որ ես արդար եմ...

— Ոչ մի բանով չէք կարող արդարանալ, արհամարաբար ընդհատեց նորա խօսքը տանտիկինը:

Իե՞ռ ասում են թէ ձեր հայուհիները սրբութեամբ են վերաբերում ընտանեկան կեանքին: Լա՛ւ սրբութիւն է, կեցցէք:

Իրան զանգը ուժով խփեցին: Մի քիչ յետոյ ներս մտաւ Տրունիցկին:

Հեղինէն զայրացած դիմեց նրան:

— Ես պահանջում եմ, որ, եթէ խղճմունքի գոնէ մի նշույշ մնացել է ձեր սրտում, խոստովանէք Մարիա Տիմոֆէէնայի առաջ, որ ինձ անւանարկելիս դուք ղեկավարել էք միմիայն սուոր դրդումներով: Դուք աշխառում էք խայտառակել ինձ, որովհետեւ չը կարողացաք հասնել ձեր բաղձանքին, որովհետեւ ձեզ չը յաջողեց հրապուրել ինձ:

— Տիկին, ստացէք ձեզ հասնելիք փողը և հեռացէք այստեղից: Ես չեմ կարող թոյլ տալ, որ իմ տանս վիրաւորեն պատուաւոր մարդկանց:

— Պատուաւոր, արհամարհական ծիծաղով բացականչեց Հեղինէն: Զգուշացէք դրանից, հասած աղջիկներ ունէք:

Այդ ասելիս նա քիչ էր մնում խեղդւէր ներքին յուզմունքից:

Տրունիցկին մի րոպէ զգաց, թէ որքան սուոր էր վարել ինքը: Նա ամաչեց իւր արածից և քիչ էր մնում ընկնէր թշւառ Հեղինէի ոտները ու թողութիւն խնդրէր, բայց նա արդէն սենեակումը չէր:

Դարձեալ պէտք է թափառեմ ես նզովածի նման ու փախչեմ կարծեցեալ խայտառակութիւնս ծածկելու համար, մտածում էր Հեղինէն յուսահատ սրտով:

Գիշերը համարեա չը քնեց Հեղինէն: Առաւօտը լուսացաւ: Նորա ննջարանը լուսաւորեցին արեգակի ուրախ ճառագայթները, բայց նրանք իրանց հետ խաղաղութիւն ու մխիթարութիւն չը բերեցին այդ սենեակը:

Տխուր մտածմունքներ պաշարել էին Հեղինէի միտքը, ներկայ միայնակութիւնը ու ապագայի անորոշութիւնը ճնշում էին նորա ուղեղը, սիրտը լցւել էր, — նա լաց եղաւ դառն արտասուներով: Դասերից, որոնք նորա ապրուստի միակ միջոցներն էին, զրկեց, ի՞նչ պէաք էր անել, ի՞նչ պէտք է լինէր նորա ճարը: Նա շատ մտածեց ու վերջապէս վճռեց թարգմանութիւններով զբաղւել, — նա շատ լաւ գիտէր ֆրանսերէն ու գերմաներէն:

Նա իսկոյն գրեց Ասունուն, որ իրան մի քիչ փող ուղարկի պարտք և մի քանի այնպիսի ֆրանսերէն կամ գերմաներէն գրքեր, որ յարմար լինէին ուսերէն թարգմանելու համար:

Դժբախտաբար այդ ժամանակը Ասունին պաշտօնական գործով

հեռացել էր Պետրիգորսկից և այդ պատճառով փողը ուշացրեց, Հեղինէի դրութիւնը անտանելի դարձաւ, հացի փող անգամ չունէր, իսկ տանտիրուհին սպաւնում էր դուրս անել տանից, եթէ վարձը խնդն չը տայ: Ճար չը կար, Հեղինէն ստիպեց գիւմել Ասունու եղբորը: Նա որքան ունէր տւեց: Խեղճը ինքն էլ հարուստ չէր և ահագին ընտանիքի տէր էր:

Տուն վերադառնալով Հեղինէն նկատեց, որ ինչ որ մի զինւորական կանգնած է իւր պատուհանների առաջ: Զինւորականը, կօշիկների խթանները շրջաշրխակացնելով, համարձակ մօտեցաւ նրան:

Տիկին, ձեզ պէս ջահել ու գեղեցիկ կինը չը պէտք է այսպիսի հաւաքնում ապրի: Դուք կարող էք թագուհու պէս ապրել շնորհիւ ձեր հրաշալի գեղեցկութեան, իսկ այժմ դռնէդուռն էք ընկնում կոպէկանոց դասեր տալու համար: Միայն մի խօսք ասացէք ինձ և ես ամեն բան կ'անեմ ձեզ համար: Զուր մի ծածկէք ինձանից. ձեր տանտիրուհին ինձ ասաց, որ դուք գնացել էիք փող պարտք վերցնելու:

Հեղինէն զգւանքով նայեց զինւորականին:

— Դուք շատ յանդուգն էք, պարոն:

— Օհո', շատ թունդն է հղել, սկի մօտ չի թողնում, փընփընթացրեց ինքն իրան զինւորականը ու հեռացաւ:

Ասուած իմ, մտածեց Հեղինէն, ազբատ կանայք քո ստեղծածը չե՞ն, ժիթէ մեր աղքատութիւնը իրաւունք է տալիս տղամարդկանց ամենալիրբ կերպով անպատուել մեզ: Միթէ՞ իմ ճակատիս զրած է, որ ես կեանքումս հանգիստ չը պէտք է ունենամ:

Հեղինէն մտահոգ նստեց պատուհանի մօտ ու դարձեալ լաց եղաւ դառն արտասուքներով: Նա բոլորովին հիասթափւած էր մարդկանցից, ներկայ անօգնական դրութիւնը ճնշում էր նորա սիրտը, իսկ ապագան սարսափեցնում էր նորան իւր անորոշութեամբ: Նա ազատութիւն տւեց արտասուքներին, որ զոնէ այդպիսով թեթեւացնէր իւր վշտահար սիրտը: Յանկարծ դուռը ճըռուաց. նա ցնցեց:

— Թէյ խմիր, հոգիս, քեզ համար այսօր լու խմորեղէն եմ առել, որ թէյի հետ ուտես, վաղուց է այսպիսի խմորեղէն չես կերել, ասաց դայեակը ներս մտնելով թէյի բաժակն ու խմորեղէնը ձեռքին:

— Շնորհակալ եմ, Նանի, այսօր սիրտս բան ուտել չի ուզում։
Լսում ես, Գէորգը զարթնել է, գնա մօտը, ես տկար եմ։

— Այս րոպէիս կ'երթամ իմ աղաւնիկիս մօտ։ Հա՛, քեզ նամակ
կայ։ Ներիր, խնդրեմ բոլորովին կորցրել եմ, նամակը առաւօտն են
բերել, դրել եմ գրպանս ու մոռացել։ Դու այնպէս տխուր ես, որ
երեսիդ նայելիս երկինքը գլխիս խաւարում է ու ամեն բան մոռա-
նում եմ։

Հեղինէն անհամբերութեամբ առաւ նորա ձեռքից նամակը,
բայց նորա յոյսը չ'արդարացաւ։ Նամակը Ամիրանովիցն էր ու շատ
երկար նամակ։ Դժուար է ասել, ի՞նչ էր նորա բովանդակութիւնը՝
զընու՞ն ու սէր, թէ՞ սպառնալիք։ Իսկապէս ոչ այն, այլ մի խառ-
նուրդ քնքշութեան ու խստութեան։ Նա շուտ—շուտ փոխում էր
գրածի տոնը, կարծես տատանւելով, չ'իմանալով թէ ինչը աւելի
սաստիկ կ'ազդէր Հեղինէի վրայ։

Նամակը կարդաց Հեղինէն ու գառը—դառը ծիծաղելով շարտեց
դէն։ Դայեակը, որ երեսան վրկին նստած էր նորա մօտ, շարած
նայեց նրան ու ինչ-որ շշջալով խաչակնքեց երեսը։

XXVІІ

Սահառունին թէև Թ-ից գնալիս հաստատ համոզւած էր, որ
Հեղինէն իրան սիրում է, բայց հաւատացած լինելով, որ ապահար-
զան ստանալ նորա համար անհնար է, վճռել էր նորա հետ յարա-
բերութիւնը բոլորովին կտրել։ Նա ոչ միայն ինքը նամակագրու-
թիւն չը սկսեց, այլ և մինչև անգամ չէր պատասխանում Հեղինէի
գրած նամակներին։ Կարծես նա ուզում էր այդպիսով եթէ ոչ բոլո-
րովին մոռացնել տալ Հեղինէին իւր գոյութիւնը, գոնէ մի քիչ մեղ-
մացնել նորա սիրոյ զգացմունքը։ Մանր էր Սահառունու համար աշ-
խատել զրկել Հեղինէի սէրից, որ նորա կեանքի միակ մխիթարու-
թիւնն էր, բայց նա վճռել էր և հաստատակամութեամբ կատարում
էր իւր վճռածը։ Նա չը գիտէր, որ իւր՝ Ստունուն գրած նամակ-
ները, որոնցից երեւում էր, որ նորա ուշ ու միտքը զբաղւած է Հե-
ղինէով, որ նորա սիրտը այրւում է սէրից, բոլորը գլխեզլուխ կար-
դում էր Հեղինէն, և որ այդ նամակները աւելի էին մօտեցնում Հե-
ղինէին նրան։

Սկզբի ամիսները Սահառունին չէր կարողանում լաւ պարապել,—հայրենիքից հետը բերած դառն մտածմունքները դեռ շատ սաստիկ էին ճնշում նորա միտքը։ Բայց այդ շատ երկար չը տևեց, նա քիչ քիչ սկսեց ազատել այդ ճնշումից այնչափ, որ կարողանում էր կանոնաւոր զբաղել զաստիսութիւններ լսելով, բանել գործարաններում, գործնականապէս ուսումնասիրել գիւղատնտեսութեան զանազան ճիւղերը։ Այդ պարապմունքների մէջ էր անց կենում նորա ամբողջ ժամանակը։ Նա յաճախ աշխատում էր ֆիզիկական աշխատանքի միջոցով ազատել իրան ճնշող մտքերից։

Նա սաստիկ անհամբերութեամբ սպասում էր Ասունու նամակներին, որովհետև Ասունու նամակները միշտ նորա վրայ լաւ տրամադրութիւն էին բերում։

Ասունին ամեն կերպ աշխատում էր ծածկել Սահառունուց Հեղինէի ինչ դրութեան մէջ լինելը, բայց վերջին նամակներում անգիտակցաբար այնպիսի խօսքեր էր թռցնում, որ տեղիք էին տալիս Սահառունուն կարծելու, թէ Հեղինէի կեանքում վճռական փոփոխութիւն է կատարւել։ Այդ կասկածը աւելի ևս հաստատուեց նորա սրտում, Հեղինէից նամակ ստանալուց յետոյ։ Նամակի խրախուսիչ տոնը պարզ ցոյց էր տալիս, որ նա սկսում է իրան ազատ զգալ ինչ որ մի ծանր զգացմունքի երկարատև ճնշումից։ Այդ սաստիկ ոգևորեց Սահառունուն և նրան այնպիսի եռանդ ու առողջութիւն ներշնչեց, որ վաղուց չէր զգացել նա։ Նա զարմանում էր նկատելով, որ ինչ որ մի կենդանարար զօրութիւն թափանցեց նորա հոգու խորքը։

Սահառունու Թ-ից դուրս գալուց մօտ մի տարի էր անցել։ Մի օր ընկերների հետ շատ մանգալուց յետոյ նա սաստիկ յոգնած մտաւ առաջին պատահած ճաշարանը։ Մարաւը կոտրելուց յետոյ նա վերցրեց մի լրագիր ու սկսեց կարդալ, բայց շուտ-շուտ դարձնում էր սեղանի միւս ծայրին նստած երիտասարդի վրայ։ Այդ երիտասարդը վերջապէս այն աստիճանի գրաւեց նորա ուշքը, որ նա այլ ևս չը կարողացաւ շարունակել լրագիր կարդալը։

Անծանօթ երիտասարդի երեսահարքի հարաւային տիպը, դէմքի թուխ գոյնը, սև գանգուր մազերը և օտարազգի արտասանութիւնը պարզ ցոյց էին տալիս, որ նա այնտեղացի չէր։ Բայց ահա նա սկսեց իւր դրացու հետ խօսել հայերէն։ Սահառունին ցնցւեց լսելով իւր

մայրենի լեզուի հնչիւնները: Նա աչքերը յառեց իւր հայրենակցի վրայ և կարծես սկսեց աշխատել ինչ որ մի բան մտաբերել: Նա շատ շուտ տեսնեց յիշողութեանը, որ միտը բերէր թէ որտեղ պէտք է տեսած լինէր այդ երիտասարդին, բայց ոչինչ չեկաւ միտքը: Վերջապէս նա յիշեց որ ինքը այդ երիտասարդին իրան չէր տեսել, այլ նորա պատկերը՝ չեղինէի ալբոմում: Բացի այդ՝ Հեղինէն էլ շատ բան էր պատմել նորա մասին ու նկարագրել էր կերպարանքը:

— Տես թէ հանգամանքների բերմամբ որտեղ եմ պատահում նորա մօրաբերով տղային, մտածեց ուրախացած Սահառունին ու մօտենալով նրան՝ սկսեց հետը հայերէն խօսել:

Մայրենի լեզուն, հայրենակիցը, մի խօսքով ամեն բան որ կասուին հայրենիքի հետ, մարդուս աւելի քաղցր են թւում օտարութեան մէջ: Շատ հասկանալի է, որ Սահառունին ու Վրթանէսեանը մի քանի ժամում բոլորովին մտերմացան իրար հետ, մանաւանդ որ նրանց սրտերը միացնում էր Հեղինէի յիշատակը ու բարեկամութիւնը:

Վրթանէսեանը տեսնելով Սահառունու խօսքերից, որ նա իւր կեանքից շատ բան գիտէ, ուրախացաւ և ասաց նրան, որ զարմանում է, թէ որտեղից կարող էր նա իմանալ այդ բոլորը:

— Տիկին Հեղինէն շատ յաճախ էր յիշում ձեզ իւր ծանօթների շրջանում, այնպէս որ նորա բոլոր ծանօթները ճանաչում են ձեզ, սլաւասխանեց Սահառունին: Ձեր մօրաբերով աղջիկը ձեզ վերաբերւում է ամենաանկեղծ երախտագիտութեամբ, իրան ձեզ սաստիկ երախտապարտ համարելով, որովհետեւ, ինչպէս ասում է, դուք էք նորան տգիտութեան խաւարից հանել, դուք էք բաց արել առաջին անգամ նորա աչքերը:

Վրթանէսեանը մի քիչ կարմրեց ու ձեռքով շփեց իւր խիտ մազերը: Հեղինէի քաղցր յիշատակի հետ էին կապւած նորա պատանեկութեան ամենահերջանիկ օրերը: Հեղինէի համար էր բարախել առաջին անգամ նորա սիրտը:

— Հեղինէն սաստիկ սխալւում է, այդքան մեծ նշանակութիւն տալով իմ ազդեցութեանս, ասաց նա մի քիչ լուռ կենալուց յետոյ: Նա շատ համեստ է և այդ պատճառով ինքը չէր զգում, թէ որքան հեշտութեամբ ազատւում էր իւր շուրջը տիրող նախապաշարմունքներից: Կարծես մի տեսակ յայտնութիւն լուսաւորում էր նորա միտքը,

քաց էր անում նորա առաջ կեանքի դադունիքները, որ մարդիկ առհասարակ կարողանում են հասկանալ միայն երկար փորձառութիւնից յետոյ:

Սահառուներն նկատելի հաճոյքով լսում էր երիտասարդի ոգևորւած խօսքերը:

— Բայց չը նայելով դրան, Հեղինէն յժբախտաբար չը կարողացաւ այնպիսի մարդ ընտրել իւր համար, որ իւր սրտովը լինէր, տխուր տխուր աւելացրեց Վրթանէսեանը:

— Միթէ դուք ճանաչում է՞ք Ամիրանովին, զարմացած հարցրեց Սահառուներն:

— Ես ծանօթ էի նորա հետ Մոսկւայում շատ ջահէլ ժամանակս և հէնց այն ժամանակ բնազդմամբ հայակերութիւն էի զգում դէպի նա: Երբ որ իմացայ որ նա պսակել է Հեղինէի վրայ, քիչ էր մնում գլխիս մազերը պոկէի: Ինչ արած, ուշ էր: Հեղինէն ինձնից ոչինչ չի ծածկում, նա միշտ անկեղծ է վարել ինձ հետ: Նորա գրած նամակներիցը տեսնում եմ, որ նա վաղուց հիասթափւել է իւր մարդուց:

Նրանք երկար ու բարակ խօսում էին Հեղինէի մասին: Բաւական ուշ էր երբ որ նրանք բաժանւեցին իրարից: Սահառուներն Վրթանէսեանցին մինչև տուն ճանապարհ դրեց ու ինքը սկսեց թափառել փողոցներում: Վաղուց էր, որ նա ինքն իրան այնքան լաւ չէր զգացել, որքան այդ գիշեր:

Հետեւեալ առաւօտ նա սովորականից վաղ վեր կացաւ և ուրախ տրամադրութեամբ դնաց դործարան բանելու: Այդ ժամանակ նա համարեա ամբողջ օրը անց էր կացնում դործարանում, օրւայ մէջ միայն մի քանի ժամով հեռանալով գործարանից դասախօսութիւններ լսելու համար:

Երեկոյեան նա ու Վրթանէսեանը դարձեալ պատահեցին իրար և մի քանի ժամ նստած խօսում էին ու դարեջուր խմում:

— Դուք նոր էք եկել Կովկասից, Սահառուների պատմեցէք՝ ի՞նչ փոփոխութիւններ են եղել:

— Իսկապէս ասած՝ ոչինչ, մի քիչ լուռ կենալուց յետոյ պատասխանեց Սահառուներն: Զեմ իմանում ուրիշներին ինչպէս է երեւացել, բայց ես հայրենիք վերադառնալուս օրից մինչև նորից այն-

տեղից հեռանալու օրը ոչ մի բանում փոփոխութիւն չը նկատեցի բացի արտաքինից:

—Անկարելի՛ բան է: Միթէ՞ եւրոպական կրթութիւն ստացած երիտասարդները չ'այրենիք վերադառնալով չեն ազդում հասարակութեան վրայ:

Սահառունին ժպտաց ու սկսեց պատմել, թէ ի՞նչ պայմանների մէջ է ապրում Կովկասում հասարակութիւնը, ի՞նչ դեր է վիճակւած այնտեղ երիտասարդութեանը:

—Ոչ, ես ուրիշ յոյսեր եմ փայփայում այսքան տարի մնալով օտարութեան մէջ, բացականչեց Վրթանէսեանը մի քիչ կասկածոտ եղանակով: Մի քանի ամսից յետոյ ես, շատ հաւանական է, դնամ Կովկաս. կը տեսնեմ թէ որքան իրաւացի է ձեր կարծիքը մեր հայրենիքի մասին, աւելացրեց նա ու սկսեց մանրամասն հաղորդել Սահառունուն իւր ապագայ գործունէութեան ծրագիրը՝ տնտեսագիտական ասպարէզում:

Նա շատ ոգևորւած էր խօսում:

Սահառունին հետաքրքրութեամբ լուռ ականջ էր դնում: Նա սկզբում հիացած նայում էր Վրթանէսեանի դէմքին, որ վառվռում էր ոգևորութեան կրակով, լսում էր նորա յափշտակած խօսքերը, որոնք բղխում էին կենդանի ձգտումներով ու թարմ ոյժերով հարուստ սրտից: Բայց երկար չը տևեց այդ հիացումը, նա ականջ չիշեց իւր երիտասարդական ծրագիրները, վարդազոյն յոյսերը, — կարծես Վրթանէսեանը չէր խօսողը, այլ ինքը՝ միայն թէ մի քանի տարով աւելի երիտասարդ ժամանակը. չիշեց Սահառունին ու նորա մի քիչ առաջ զմայլած դէմքը ծածկւեց տխրութեան սոււէրով. նա համակրութեամբ նայեց իւր թուի աչքերով Վրթանէսեանի վրայ ու մտածմունքների մէջ ընկաւ:

Սահառունին չը գիտէր ինչ անէր, թողնէ՞ր որ Վրթանէսեանը մնայ այդ խաբուսիկ երազների աշխարհում, թէ՞ բաց անէր նորա առաջ անմխիթար իրականութիւնը, ջախջախէր նորա՝ տարիներով փայփայած քաղցր ցնորքները: Նորա սիրտը չէր տալիս հիասթափեցնել ոգևորւած երիտասարդին, բայց նա վճռեց, որ աւելի օգտակար կը լինի եթէ Վրթանէսեանը առաջուց ծանօթանայ կեանքի այն պայմանների հետ, որ նրան սպասում էին Կովկասում:

—Ես չեմ ուզում ձեզ յանդիմանել, Վրթանէսեան, յուզած սկսեց խօսել Սահառունին, այն կասկածոտութեան համար, որով դուք վերաբերեցիք իմ խօսքերին. շատ բնական է, որ դուք չէք ուզում հաւատալ, թէ մեր հայրենիքը այդքան անմխիթար դրութեան մէջ է, բայց...

—Բայց ասացէք, ինչորեմ, տաքացած ընդհատեց նորա խօսքը Վրթանէսեանը, միթէ մարդ չի՞ կարող կրիտիկաբար վերաբերել այն հասարակութեանը, որի մէջ ապրում է, և հաստատ քայլերով դիմել դէպի իւր նպատակը:

—Շատ երիտասարդներ են այդպիսի տրամադրութեամբ վերադարձել Կովկաս, բայց չեն կարողացել կուել տգիտութեան մէջ թաղւած հասարակութեան դէմ: Հեշտ բան չէ տարիներով և ամեն օր կռիւ մղել հասարակութեան մեծամասնութեան դէմ, և զարմանալի չէ որ մեր երիտասարդները շատ շուտով սովորում են ամեն բանի վրայ նայել մեր հասարակութեան աչքով, արդարութեան, պատւի, պարտականութեան դադափարները համարել պայմանական, տեղին, ժամանակին ու հանդամանքներին նայելով փոփոխող բան:

—Ձե, անկարելի է որ այդպէս լինի, սաստիկ տաքացած առարկեց Վրթանէսեանը: Ինչքան էլ զօրեղ լինի մեծամասնութիւնը, չի կարող մեռցնել մարդուս եւանդը, եթէ մարդ զգում է, որ ինքը օգուտ է բերում հասարակութեանը: Հասարակական օգտի գիտակցութիւնը լուրջ կրթութիւն ստացած գործիչին այնպիսի հաստատակամութիւն ու ոգևորութիւն կը ներշնչի, որ նորա համար սարսափելի չի կարող լինել ոչ մի կռիւ թէ կուզ ամբողջ աշխարհի դէմ:

—Այդ ամենը շատ լաւ բան է, Վրթանէսեան, թէօրիայում, բայց իրականութեան մէջ դժւար է մի բան անել առանց շրջապատողների օգնութեան, առանց համակրողների: Յաւում եմ, որ ստիպւած եմ ձեզ հիասթափեցնել, բայց պէտք է ասեմ, որ այն աշխարհահայեացքը, որ դուք կազմել էք այստեղ, շատ շուտ կը փոխէք երբ որ գնաք Կովկաս ու ապրէք մեր հասարակութեան մէջ, որի բոլոր կենսական շահերը նեղ են, սահմանափակ են, չնչին են: Ձը պէտք է մոռանաք, որ հայերը դեռ ապրում են նեղ ընտանեկան կեանքով, որ մեղնում դեռ չեն հասել այն գիտակցութեանը, թէ հասարակական շահերը պէտք է բարձր դասել մասնաւորներից:

Սահառունու խօսքերի համոզւած տոնը, ըստ երևոյթին, սկսեց ազդել վրթանէսեանի վրայ. նա սկսեց մտահոգ քայլել սենեակում:

Սահառունին կանգնած պատուհանի առաջ լուռ նայում էր դուրս:
— Տեսէք, վրթանէսեան, ինչ գեղեցիկ են լուսաւորւած սարերը: Զը գնա՞նք մի քիչ զբօսնելու. շատ հրաշալի գիշեր է:

— Ի՞նչ. չը լսեցի՞ ինչ ասացիք, մազերը թափ տալով մտքամոլոր հարցրեց վրթանէսեանը:

— Ասում եմ՝ գնանք զբօսնելու: Սքանչելի լուսնեակ գիշեր է:

— Հիանալի միտք է: Բաց օդում մարդ աւելի լաւ է մտածում ու խօսում:— Զիշտ որ՝ ինչ գեղեցիկ են այսօր սարերը. կարծես մեր սարերը լինեն: Ախ, երբ կը լինի մի նորից տեսնեմ Կովկասը. այնտեղ անշուշտ այնքան վառ է, որքան դուք էք ասում, աւելցրեց վրթանէսեանը ծիծաղելով իւր առողջ և ուրախ ծիծաղով և թէն անցնելով Սահառունու թէկին՝ դուրս եկաւ նորա հետ տանից:

Զիշտ որ՝ հրաշալի գիշեր էր: Օդի ակորոթելի զովութիւնը աշխուժութիւն բերեց Սահառունու ու վրթանէսեանի վրայ: Նրանք կարծես թօթափեցին իրանց վրայից մի քիչ առաջ իրանց տանջող մտածմունքների տխուր տպաւորութիւնը և նորից սկսեցին ոգևորւած խօսել ու յիշել զանազան դէպքեր իրանց առաջին ջահէլութիւնից: Այդպէս տաք-տաք խօսելով նրանք աննկատելի կերպով հասան Սահառունու բնակարանին, որ գտնւում էր քաղաքի ծայրում: Վրթանէսեանը իսկոյն թեք ընկաւ բազմոցի վրայ ու մի հինգ րոպէից յետոյ քնեց խոր քնով:

Սահառունին մի գիրք վերցրեց ու գնաց պառկելու մահճակալի վրայ. ճրագը դրեց սեղանի վրայ ու այն է ուզում էր թեք ընկնել, որ՝ աչքովն ընկաւ սեղանի վրայի ծրարը: Նա հասցէին նայեց ու իսկոյն ճանաչեց Հեղինէի ձեռքը: Մի քանի անգամ կարդաց նա Հեղինէի քաղցր նամակը ու ամեն անգամ նոր-նոր ապացոյցներ էր գտնում, որ նա իրան առաջւայ պէս սիրում է:

— Բայց զարմանալի բան է. իւր մասին ոչինչ չի գրում, թէ և շատ լաւ գիտի, որ ինձ սաստիկ հետաքրքրում է նորա կեանքի ակենաչնչին հանգամանքը: Զէ, երևում է՝ մի բան կայ. բայց ինչ կարող է լինել, աշխատում էր գուշակել Սահառունին ու հազար մի ենթադրութիւններ էր անում:

Նա նորից սկսեց կարգալ նամակը յուսալով նրանում պատասխան գտնել իւր տարակուսած մաքի հարցին:

—Անգին մտերիմ, որքան յոյսեր ես գնում ինձ վրայ, որքան մեծ ոյժ ես ենթադրում իմ մէջ: Նրանի քո սրտովը լինէր: Ես կ'աշխատեմ արդարացնել քո յոյսերը ու արժանի լինել քո վսեմ սրտի սէրին, ասում էր ինքն իրան Սահառունին:

Նորից ծագեցին նորա մտքում առաջւայ հարցն ու կասկածը:

—Երևում է, որ նա չի ուզում ինձ յայտնել թէ ինչպէս է ինքը այժմ ապրում: Եւ նայելով որ ես միշտ հարցնում եմ նրանից դորա մասին ու խնդրում եմ, որ անպատճառ պատասխանի հարցերիս: Հօ նորա կեանքում փոփոխութիւն չի՞ կատարել զէպի լաւը: Զէ', այն ժամանակ՝ էլ ինչու պէտք է ծածկէր ինձանից: Զը լինի՞ թէ մի անբախտութիւն է պատահել նրան: Բայց այն ժամանակ ի՞նչպէս պէտք է բացատրել Ասունու նամակների միութարական տոնը, տարակուսած՝ մի ենթադրութիւնից միւսն էր անցնում Սահառունին:

Այդ հարցը շատ էր տանջում նրան:

XXVIII

Հեղինէն շատ բան քաշեց Տրունիցկու ձեռքից: Նրան այնքան չէր թւում նիւթական անմխիթար գրութիւնը, որքան անգործութիւնն ու հասարակութեան արհամարհանքը: Նա զգում էր, որ օրէցօր աւելի ու աւելի թուլանում էր թէ հոգով, թէ մարմնով: Կեանքը կորցրել էր նորա աչքում իւր քաղցրութիւնը և միայն սիրուն երեխայի քաղցր թոթովանքն էր երբեմն-երբեմն փարատում նորա անզգայութիւնը և զարթեցնում նորա մէջ ապրելու և մինչև վերջին շունչը կուելու ցանկութիւն:

—Պէ՛տք է, պէտք է ապրեմ, աչքիս լոյսը, ասում էր նա շղաձգաբար սեղմելով նրան կրծքին, ես պէտք է քո խաթեր ապրեմ:

Այդպէս անցնում էին Հեղինէի օրերը: Նա անհամբերութեամբ սպասում էր Ասունու պատասխանին: Վերջապէս երկու շաբաթից յետոյ ստացաւ նրանից փող ու զրքեր և անմիջապէս սկսեց թարգմանել:

Մինչ այդ՝ իշխան Շակունին հիւսիսային Ռուսաստանից վերադարձաւ Պետրիգորսկ։ Նա դեռ ոչինչ չէր գիտէր Հեղինէի ու Ամիրանովի խռովութեան մասին և երբ որ լսեց, այնպէս եղաւ, կարծես դանակ խրեցին սիրտը։ Եթէ նրան ասէին, որ երկու թուրքացի յետոյ իրան պէտք է կախնեն, նա այնպէս չէր յուզւիլ ինչպէս այժմ, երբ որ իմացաւ, որ իւր ամենասիրած քրոջ միակ աղջիկը խայտառակել է ամբողջ աշխարհի առաջ։

Մի քանի օր Շակունու կառաղութիւնը չէր անցկենում։ Բայց վերջապէս նորա բարկութիւնը մի քիչ նստեց և նա վճռեց՝ ինչ էլ լինի՝ վերադարձնել Հեղինէին Ամիրանովի մօտ։ Անմիջապէս նա ճանապարհ ընկաւ դէպի Գ-կ՝ հաստատ հաւատացած, որ Հեղինէն չի համարձակւիլ նորա կամքին դէմ գնալ։

Հեղինէն սկի տեսած չէր կար քեռուն այդպէս բարկութիւնից կառաղած, թէ և նա շատ լաւ գիտէր, որ քեռին բարկացած ժամանակ չէր կարողանում տանել որ իւր դէմ խօսեն, այնու ամենայնիւ սկսեց արդարացնել իրան։ Բայց երբ որ տեսաւ, որ այդ աւելի է գրգռում նորան, վճռեց լռել և դատապարտւածի նման անխօս կանգնած նորա առաջ՝ համբերութեամբ լսում էր նորա յանդիմանութիւնները։

Մի քանի օր փնաց իշխանը Հեղինէի մօտ և ամեն անգամ երբ Հեղինէն ուզում էր վարւել նորա հետ իբրեւ քեռու։ Հետ, նա մերժում էր նորա փաղաքշանքներն ու նորա քաղցր խօսքերին պատասխանում էր գոռալով։

— Ինչպէս կարող է համարձակւել մարդ արձակել այն, որ Աստուած է կապել։

Այդ մի քանի օրում Շակունին համոզւեց, որ իւր աշխատանքը դուր է, որ ինքը չի կարող Հեղինէին հաշտեցնել Ամիրանովի հետ, և աւելի կատաղեց՝ գոռաւում էր, ձեռքն ինչ որ ընկնում էր շարտում էր ու սաստիկ հայհոյում նոր սերունդի բռնած ուղղութիւնը։

Վերջապէս չորրորդ օրը նա գնաց, ասելով Հեղինէին, որ մինչև նա խելքը գլուխը չը հաւաքի ու չը հաշաւի մարդու հետ, ինքը նորան իւր քրոջ աղջիկը չի համարիլ։

Մի կսկիծ էլ աւելացաւ Հեղինէի սրտին։ Խեղճը սկի չէր կարծում, որ քեռին էլ իւր դէմ կը լինի։

Մի քանի օրից յետոյ նա մի քիչ հանգստացաւ ու սկսեց նորից թարգմանել: Այդ պարագմունքների ժամանակ նորան սիրտ տւողը նորա երեխան էր: Նա շուտ—շուտ աչքը գցում էր նորա վրայ, երկար նայում էր նորան գորովալից ու տխուր հայեացքով մինչև որ նորա դէմքի վրայ երևում էր այն երեխայական ուրախ ժպիտը, որ մարդուս վրդոված սրտին խաղաղութիւն ու անդորրութիւն է բերում: այդ ժպիտը սփռվում էր Հեղինէի այրած սիրտը:

Կարճ ժամանակում նա երկու գրքոյի թարգմանեց և ուղարկեց Ասունուն և անմիջապէս սկսեց երրորդը թարգմանել, որ աւելի լուրջ քովանդակութիւն ունէր:

Հեղինէի նիւթական դրութիւնը շոտ վաս էր. նա անհամբերութեամբ սպասում էր իւր թարգմանութիւնների վարձատրութեանը:

Ասունու եղբայրը գրել էր նրան, թէ ինչ անմխիթար վիճակի մէջ էր գտնւում: Հեղինէն Ասունուն այդ շատ էր անհանգստացնում: Նա գլուխը ջարդում էր մտածելով, թէ ինչ անի Հեղինէի դրութիւնը թեթեւացնելու համար, և ուրիշ ելք չէր գտնում: Բացի այն, որ նա դնայ Սահառունու մօտ: Բայց ի՞նչպէս յաջողեցնել այդ: Երբ որ Ասունին մտածում էր այդ միտքը իրագործելու մասին, հազար ու մի արգելքներ էին կանգնում նորա առաջը:

Մի օր Ասունին սաստիկ զբաղւած էր այդ հարցով ու ընկել էր խոր մտածմունքների մէջ: Յանկարծ դուռը ծեծեցին. ներս մտաւ նամակաբերը. Ծրարի յայտարարութիւն (ПОВЕЩА) էր բերել:

Ասունին գնաց ստացաւ Ծրարը.—Հեղինէի ուղարկած ձեռագիրներն էին:

—Լա՛ւ շուտ է թարգմանել երկու գրքոյի,—զարմացաւ Ասունին թերթելով տետրակները:

Այդ գրքոյկներից մէկը չ'ընդունեցին տպիլու, որովհետև մի քիչ առաջ արդէն ուրիշը թարգմանել—տպել էր:

—Ձէ, Հեղինէն չի կարողանալ մրցել անթիւ թարգմանիչների հետ: մի բան տասը հոգի թարգմանում են, բացի այդ՝ նրանցից շատերը միանում թարգմանական ընկերութիւններ են կազմում, մտածում էր Ասունին:

Պէտք է յայտնել իրան, որ շատ յոյս չը դնի թարգմանութիւն-

ների վրայ: Բայց լա՛ւ, ի՞նչ անի խեղճը: Զէ՛, ինչո՞ւ հիասթա-
փեցնեմ, թող յուսայ: այդ էլ մի բան է:

Ես նրան վարձատրութիւն կ'ուղարկեմ՝ նորա բոլոր թարգմա-
նութիւնների համար, — վճռեց նա:

Ասուէին առաջ ծիծաղում էր կանանց հարցի վրայ և այս
առաջին անգամն էր, որ լուրջ կերպով մտածեց այդ հարցի մասին:
Կանանց խնդիրը այդ ընթացքին հանդիսացաւ նրան իւր վերին աստի-
ճանի լուրջ նշանակութեամբ ու կենդանի օրինակով, և ոչ թէ այն մե-
ռած ձևով, որովնա հանդէս է գալիս պարբերական թերթերի էջերում:

Այդ մտածմունքներից յետոյ Ասուէին նստեց նամակ գրեց Հե-
ղինէին յայտնելով որ ուղարկում է նորա երկու թարգմանութիւն-
ների համար ստացւած վարձատրութիւնը, մինչդեռ ոչ միայն մի
թարգմանութեան համար ոչինչ չէր ստացել ու չէր էլ ստանալու,
այլ և միւս ընդունւած թարգմանութեան վարձատրութիւնն դեռ
չէր ստացել:

Այդ փողը ստանալով Հեղինէն տեղի իւր պարտքերից մի քանիսը
ու աւելի եռանդով սկսեց պարապել թարգմանութեամբ: Ամսավերջին
նա արդէն վերջացնելու վրայ էր երրորդ գրքի թարգմանութիւնը,
որ յանկարծ իմացաւ մի խոսուցչից, որ իւր թարգմանած գիրքը
արդէն տպւել է ուրիշի թարգմանութեամբ:

— Զո՛ւր կորան իմ աշխատանքը ու անքուն գիշերներս, մոա-
ծեց Հեղինէն ու սկսեց տխուր-տխուր թերթել իւր թարգմանութիւնը:

Այդ դեռ բաւական չէր, մի նոր դարդ էլ աւելացաւ. նստական
պարապմունքից ու շատ գրելուց Հեղինէի աչքերը սկսեցին խառնել,
մէջքն ու կուրծքը՝ շուտ-շուտ ցաւել: Այդ բոլորը, իհարկէ, չէին
կարող չազդել Հեղինէի վրայ. նորա եռանդը սառեց, նա այլ ևս
այնքան սիրով չէր պարապում թարգմանութեամբ և շատ յոյս չէր
դնում թարգմանութիւնների վրայ: Բայց դորա հետ միասին նրան
ոչ մի ընթացք հանգիստ չէր տալիս մի սարսափելի հարց՝ «Հապա ի՞նչ
անեմ, ինչո՞վ պահեմ գլուխս»:

Նա ամեն տեղ դիմում էր՝ աշխատանք խնդրում, բայց կանանց
համար յարմար գործ բացի կար ու ձևից ոչինչ չէր գտնում: Իսկ
կար ու ձև դժբախտաբար նա չը գիտէր: Օրէցօր նա աւելի ու աւելի
էր համոզուում, որ կանանց սովորական գանգատները, թէ՛ աշխա-

տանք չը կայ, թէ՛ հասարակութիւնը անարտութեամբ է վերաբեր-
ւում դէպի իրանց անօգնական դրութիւնը, լոկ խօսքեր չեն, այլ
հազարաւոր նահատակութիւնների փաստերով հաստատւած ճշմար-
տութիւն:

—Ախ, Գէորգ ջան, միտիթարում էր երբեմն-երբեմն ինքն իրան
Հեղինէն, եթէ քո սէրը չը լինէր, որ միշտ ինձ սիրտ է տալիս կեանքի
դառն ու ծանր րոպէներում, եթէ մեր ապագայ բախտաւորութեան
յոյսը չը լինէր, մի՞թէ կարող էի ես դիմանալ այն բոլոր տառա-
պանքներին, որ չարաբաստիկ ճակատագիրը թափեց իմ գլխին այս
մի տարւայ ընթացքում:

XXIX

Հեղինէի Թ-սից դուրս գալուց յետոյ մօտ մի տարի էր անցել:
Ձայրացած լինելով առհասարակ մարդկանց դէմ, որ նրանք այնքան
անարդար կերպով վերաբերւեցին իրան, նա փախչում էր հասարա-
կութիւնից ու ամբողջ օրը տանք նստած լուռ ու մունջ պարա-
պում էր թարգմանութեամբ՝ երբեմն-երբեմն միայն մէկ-երկու խօսք
խօսելով պառաւ գայեակի հետ: Նորա առողջութիւնը նկատելի
չափով քայքայւել էր և այդ պատճառով նա առաջւայ պէս հեշտ
չէր կարողանում աշխատել:

Ծանր էր Հեղինէի վիճակը և դեռ շատ աւելի ծանր կը թւէր
նրան իւր գրութիւնը, եթէ նորա վրայ մի տեսակ անզգայութիւն
եկած չը լինէր, որի շնորհիւ նա մի քիչ աւելի սառնասրտութեամբ
էր վերաբերւում իւր վիճակին:

Մարգիկ այնքան անտանելի էին դարձել նորա համար, նա այնքան
սովորել էր միայնակութեան, որ մինչև անգամ վատ էր զգում իրան,
երբ հազարից մի անգամ հիւր էր գալիս նորա մօտ Ասունու եզ-
բայրը, չը նայելով որ Ասունին համարեա միակ մարդն էր Գ-կում,
որի մօտ մէկ-մէկ գնում էր ինքը:

Մի օր իրիկնապահին Ասունու եղբօր մօտից վերադառնալով
տուն, Հեղինէն իւր պառաւ գայեակին լաց ու կոծի մէջ տեսաւ:

—Ի՞նչ է պատահել, նանի:

—Ախ, երանի գետինը պատուէր ու ինձ ներքև քաշէր: Ի՞նչ

պատասխան պէտք է տամ քեզ: Ո՞ր ջուրն ընկնեմ, ո՞ր քարովը տամ գլուխս: Ահ օր ծագեց ինձ համար: Ախ, սիրուն բալէս, ախ, աչքիս լոյսը խաւարէր ու ես էս օրը չը տեսնէի, լալիս էր պառաւը ու գլխին տալիս:

—Ի՞նչ է պատահել, ինչ քար է ընկել գլխիս, շուտ ասա, շուտ արա, Աստուծո՛ւ սիրուն, մի տանջիլ, մի սպանիլ ինձ,—հարցրեց Հեղինէն սպրտնած և որոշ պատասխան չը ստանալով իրան գցեց միւս սենեակը ու սկսեց փնտռել երէխային:

—Ո՞րտեղ է Գէորգս, ի՞նչ է եղել. հօ Պէլագէյա Աֆանասիւնայի մօտ չի՞. չը լինի վայր է ընկել, վա՛յ իմ աչքիս լոյսը, վա՛յ իմ կեանք ու արևս,—բացականչում էր խեղճ մայրը ու, ջղաձգաբար բռնելով զայնակի երկու ձեռքից, աղաչում պաղատում էր, որ շուտ պատասխանի:

—Ախ, աղջիկ պարոնս, կորել է մեր աննման Գէորգը, տեսնես որ գրբացն է գիր արել խեղճին, հուքուր-հուքուր լալիս էր պառաւը գլուխը դրած գետնին: Սամովար պէտք է գնէի. տեսայ որ ածուխ չը կայ, Պէլագէյա Աֆանասիւնայի մօտ էլ չը կար, բանը թարսել էր. ասացի գնամ խանութ, կարելի է այնտեղ լինի: Գէորգին թողեցի Պէլագէյա Աֆանասիւնայի մօտ: Խանութ գնալս ու գալս մէկ եղաւ. վազէվազ տուն մտայ. ի՞նչ տեսնեմ՝ Գէորգս չը կայ. լեղիս ճաքեց, հարցնում եմ Պէլագէյա Աֆանասիւնայից, ասում է, թէ ֆայտօնով մի գլխից մինչև ոտ սև շորեր հագած կնիկ եկաւ, ասաց թէ ինքը երեխայի հօրաքույրն է, լաց եղաւ, գուրգուրեց Գէորգին, քաղցրեղէն տւեց ու խնդրեց, որ թողնեմ տանի հետը մի քիչ ֆայտօնով ման ածի: Հէս է երեք ժամ է անց կացել այն ժամանակահանից, բայց Գէորգս չը կայ ու չը կայ: Պէլագէյա Աֆանասիւնայի պատմածից գլխի եմ ընկնում, որ այդ Եփեմիայի բաներն են:

Խեղճ մայրը առանց նորա տեսլուն էլ հասկանում էր թէ բանն ինչու՞ն է: Նա յուսահատ՝ երկու ձեռքով բռնեց գլուխը ու աղէկտուր հեծեծալով ընկաւ մահճակալի վրայ, յետոյ վեր թռաւ ու մեքենայաբար վազեց փողոցը:

Գժի նման փողոցէ փողոց էր վազում Հեղինէն կսկծահար սըրտով, շաղաճ աչքերով ու տանջանքից ալլանդակաճ դժմբով: Յե-

սոյ կարծես ուշքի գալով, նա յանկարծ կանգ առաւ. երբեմն նա աչքերը յառում էր անցորդների վրայ, ուշի ուշով նայում էր նրանց դէմքին, կարծես աղաչում էր որ կարեկցեն իւր դարգին, երբեմն էլ՝ աչքերը չափ գիտում էր մօտովը ուղացող կառքերին գտնելու համար այն ֆայտոնը, որով փախցրել էին նորա աչքի լոյսը, նորա կեանքը: Խեղճը քիչ էր մնում ընկնէր ամեն մի անցորդի աստիճանը ու աղաչէր որ օգնեն իրան, ցոյց տան երեսայի տեղը:

Դայեակը Հեղինէի յետեից դուրս եկաւ տանից, բայց չը կարողանալով հասնել նորա յետեից, յետ էր ընկել ու աչքից կորցրել էր նորան: Խեղճ պառաւը տնքալով հազիւ հասաւ Ասունու եղբոր տունը ու պատմեց նրան իրանց գլխին եկածը:

Արդէն մութը բալորովին կոխել էր գետինը: Դրսւել օտքը խաղաղւել էր, գնացող-եկող համարեա չէր պատահում Հեղինէն դեռ թափառում էր ամայի փողոցներում:

— Ուր է իմ Գէորգս, տւէք ինձ իմ հրեշտակս, շշնջում էին նորա կապուտած շրթունքները:

Հեղինէի երեսահարքը այնքան վախւորած տեսք ունէր, որ անցորդները նորան գծի տեղ էին ընդունում:

Տիկին Հեղինէ, յանկարծ լսեց նորա յետեի կողմից Ասունու եղբոր ծանօթ ձայնը:

Նա արագ շուռ եկաւ գէպի Ասունին ու յառեց նորա վրայ իւր ցնորւած հայեացքը:

— Հազիւ հազ գտայ ձեզ:

— Հը՞ր, գտա՞ք, ի՞նչ... շուտ արէք ասացէք ո՞րտեղ է:

Ասունին լուռ ու վախւորած նայում էր նրան:

— Խեղճ եկէք ինձ, Նիկոլայ Վառլիշ, աղէկատու ձայնով բացականչեց Հեղինէն ու ուժասպառ ընկաւ գետին:

Ասունին նրան՝ համարեա ուշաթափ գրութեամբ՝ հասցրեց տուն: Գիշերը Հեղինէին սաստիկ տենդ բռնեց, նա սկսեց զառանցել, իսկ առաւօտեան բժիշկը յայտնեց, որ տկարութիւնը չափազանց վտանգաւոր է:

Ասունին, սաստիկ վախեցած, հեռագրեց եղբորը: Նա ստանալուն պէս իսկոյն գնաց Շակունու մօտ ու ցոյց տւեց հեռագիրը:

Իշխանի վրայ այդ լուրը սաստիկ տպաւորութիւն գործեց, նա

չմեց, դէմքը սաստիկ ալլալւեց ու մինչև անգամ չիբուխը ձեռիցը վայր ընկաւ։

—Միթէ դուք չէք ներիլ ձեր քրոջ աղջկանը, մինչև անգամ այժմ, երբ նա մերձիմահ հիւանդ է։

Նակունին չափազանց թուլացել էր վրդովմունքից։ Նա մի րոպէ լուռ մնաց, յետոյ բռնեց Ասունու ձեռքը և սաստիկ յուզւած ասաց։

—Ոչ մի րոպէ չը պէտք է կորցնել։ գնացէք կայարան, պատուիրեցէք իսկոյն ձիերը լծեն։ գնում ենք Գ-կ։ Տեսէք, ոչինչ չ'ասէք կնոջս, այդ լուրը այնքան կը վրդովի նրան, որ կը հիւանդանայ ու ես չեմ կարողանալ այսօր ճանապարհ ընկնել։ Նրան կ'ասեմ, որ պաշտօնական գործով եմ գնում։

Ասունին մնաս բարեւ ասաց ու դուրս եկաւ։

Նակունին իսկոյն հեռագրով իմաց տւեց Ամիրսնովին բոլորը, միջնորդեց որ Ասունուն ծառայութիւնից մի շաբաթով արձակուրդ տան, և երկու ժամ չ'անցած նորա տարանտասը արդէն սլանում էր գէպի Գ-կ։

Հետեւեալ օրը իշխանն ու Ասունին արդէն կանգնած էին հիւանդի գլխավերեւը։ Հեղինէն չը ճանաչեց նրանց։ Նրանք շարած ու վախով նայում էին իրար երես։ Նրանք րոպէ առ րոպէ սպասում էին իրանց հրաւիրած բժշկին, որ պէտք է Պետտիգորսկից գարևոր, չը նայելով նրանց աղաչանքներին, չէր կարողացել նրանց հետ միասին գալ։

—Ալեքսանդր Վասիլիչ, դուք գնացէք այժմ ձեր եղբոր մօտ, հարկաւոր եղած տեղեկութիւնները իմացէք, իսկ ես կը մնամ այսուեղ, կը նստեմ հիւանդի կողքին, շնջալով ասաց իշխանը Ասունուն ու նստեց Հեղինէի մահճակալի կողքին։

Դռերը սաստիկ քամի էր, հնացած պատուհանները քամուց դռդռում ու զընգզընգում էին։

Իշխանը Հեղինէի հիւանդութեան մասին մոռածմունքների մէջ խորասուզւած ու անհամբեր սպասելով բժշկին, մոքամոլոր ականջ էր դնում քամու ունոցին։ Նա. տխուր—տխուր նայում էր սենեակի փոքրիկ պատուհաններին, հնացած պատերին ու առաստաղին, վառարանին ու կահ կարասիքին։ Երևում էր, որ նրան շատ զարմաց-

նում էր Հեղինէի բնակարանի աղքատիկ տեսքն ու կահաւորութիւնը:

—Միթէ ես այնքան կորցրել էի ինձ բարկութիւնից առաջին անգամ այստեղ եկած ժամանակս, որ այս բաները չեմ նկատել, ինքն իրան նախատում էր Շակունին ու խղճահարումս:

Նա յիշեց, որ ինքը մի քանի անգամ ուզեցել էր Հեղինէին բերել տալ իւր տունը՝ Պետտիգորսկ, բայց չէր արել, որովհետեւ կէնը համոզել էր նրան, թէ Հեղինէն որքան նեղութիւն քաշի այնքան լաւ է, որովհետեւ այդպիսով աւելի շուտ խելքի կը գայ: Նա սաստիկ զղջում էր, որ ականջ էր դրել կնոջ խօսքին ու թողել էր Հեղինէին անտէր, անօգնական դառն նեղութեան մէջ:

Մինչ իշխանը այդ մտածմունքներով էր զբաղւած, Ստունին իւր եղբոր հետ քաղաքը ոտնաւորակ էր տալիս ամէն խորշ ու անկիւն մտնելով ու տեղեկութիւն հաւաքելով Եփեմիայի ու կորած երեխայի մասին: Վերջ ի վերջոյ նրանց յաջողեց գտնել Եփեմիայի հետքը և նրանք, շատ չ'անցած, հասան նորա յետեւից երբ որ նա երեխան հետն առած տարանտասով թռչում էր դէպի Թ-ս:

Ալեքսանդր Ստունին այնպիսի սպառնալից եղանակով պատուիրեց Եփեմիային յետ դառնալ Գ.կ, որ նա չը կարողացաւ հակառակել ու վերադարձաւ:

Ինչ ասել կ'ուղի որ Եփեմիան կատաղել էր բարկութիւնից, բայց Ստունին հանգստացրեց նրան համոզելով, որ շատ չը վրովրութայ ու սպասի տեսնի թէ Ամիրանովը ինչ կը գրի:

—Եթէ որ ձեր եղբայրը գրի ու ձեզ պատուիրի, որ երեխային հետներդ առնէք տանէք, այն ժամանակ ճանապարհը առաջներդ բաց է, վեր առէք գնացէք. ոչ ոք հօրից աւելի իրաւունք չ'ունի երեխայի վրայ, վերջացրեց խօսքը Ստունին:

Ամիրանովը լուր ստանալով, թէ Հեղինէն մերձիմահ հիւանդ է և թէ հիւանդութեան պատճառն եղել է Եփեմիայի՝ երեխային փախցնելը, այնքան սաստիկ վախեցաւ, որ առանց տանտանւելու իսկոյն հեռագրեց.

«Երեխային վերադարձրէք մօրը, ես չեմ ուզում և ոչ մի ժամանակ չեմ ուզեցել անջատել նրանց իրարից: Թող իրան համար հանգիստ ապրի: Ինձ զուրկ մի թողնէք տեղեկութիւններից նորա առողջութեան մասին»:

Բժիշկները պատուիրել էին պահպանել հիւանդին խիստ տպա-
ւորութիւններէից, այդ պատճառով Հեղինէին իսկոյն չը հաղորդեցին
այդ ուրախալի լուրը, այլ սկսեցին կամաց-կամաց պատրաստել նրան
այդ նորութիւնը լսելու:

Հեղինէի հիւանդանալու օրից մի շաբաթ էր անցել, Թէւ նա
դանդաղ էր լաւանում, բայց վրանգը ըստ եւեոյթին անցել էր:

Հեղինէի բախտին բախտ չէր հասնիլ, երբ որ նա նորից տեսաւ
իւր գողացւած երեխային, երբ որ առաջին անգամը լսեց նորա
ձայնը և դողողջուն ու թոյլ ձեռքով նորից սեղմեց նրան իւր կա-
րօտած սրտին:

Շակունին շատ խանդաղատուեց այդ տեսարանը տեսնելով:

— Դէ, հանգստացիր, Հեղիկ, էլ ոչ ոք ձեռիցդ չի խլիլ քո
Գէորգիկին, զգացւած ասաց իշխանը համբուրելով Հեղինէի ճա-
կաւոր:

— Քեռի ջան, էլ չէ՞ք բարկանում ինձ վրայ, հազիւ լսելի
ձայնով հարցրեց Հեղինէն:

— Հիւանդութիւնդ, Հեղիկ, ինձ հաշտեցրեց քեզ հետ: Փառք
Աստծու, վերջապէս լաւացար: Լա՛ւ վախացրեցիր ինձ հա՛, մեր աղջիկ:

Հեղինէն քաղցրութեամբ նայեց քեռուն: Իշխանը մատով խփեց
նորա թշին ու գնաց միւս սենեակը՝ ծխելու:

Երկար նստած էր իշխանը չուրուխը ձեռքին՝ սաստիկ մտահոգ.
վերջապէս վճռեց տեսնել Ասունու հետ ու տանից դուրս եկաւ:
Երեւում էր երբէք իւր կեանքում Շակունին առիթ չէր ունեցել մի
որ և է բանի վրայ այնքան կենտրոնացած ու խորը մտածել որքան
այդ առաւօտ, — մտածմունքների մէջ ընկղմւած նա աննկատելի կեր-
պով հասաւ Ասունու եղբոր տունը:

— Ի՞նչ էք կարծում, Ալեքսանդր Վասիլիչ, ուղղակի սկսեց իշ-
խանը՝ մտնելով Ալեքսանդրի սենեակը ու նստելով բազկաթոռի վրայ,
չը հաշտեցնե՞նք Հեղինէին ու Միքայէլին:

— Անկարելի բան է, իշխան, տիկինը նրան առանց զգանքի
չի կարողանում մտաբերել:

— Մարդ իմանայ թէ ի՞նչիցն է ծագել այդ անհասկանալի
ատելութիւնը: Առաջին անգամ որ այստեղ եկայ, մի քանի ամիս
առաջ, Հեղինէն ակնարկներ էր անում ինչ որ մի սարսափելի դէպքի

վերաբերմամբ, բայց ես այն ժամանակ այնքան զայրացած էի, որ չէի ուզում սկի լսել էլ նորա ասածը:

Ասունին, աչքի առաջ ունենալով Հեղինէի օգուտը, վճռեց յայտնել իշխանին Ամիրանովի բոլոր արածները:

— Խնդրում եմ, իշխան, ամենևին ցոյց չը տաք Հեղինէին թէ մի բանից մի բան էլէ գիտէք այս բոլորից:

— Հը՛մ... հը՛մ... լա՛ւ, լա՛ւ, փընթփընթացնում էր ինքն իրան իշխանը, սաստիկ ապշած Ասունու պատմածից:

Տես թէ բանն ինչու՞ն է եղել, բացականչեց նա բռունցքով խփելով սեղանին, որ այդպէս է՝ ես քրոջս աղջկանը մեղադրել չեմ կարող: Զարմանալի բան է, այդ Միխայիլ Պետրովիչը ինձ միշտ մի տեսակ էր երևում. ես սկի չէի կարողանում նրան սիրել այնպէս ինչպէս մարդ սիրում է իւր մօտիկ ազգականներին:

— Ուրիշ ճար չը կայ, իշխան, պէտք է մի հնարք գտնել, ապահարզան ստանալ նրանց համար ու այդպիսով վերջ դնել տիկին Հեղինէի տանջանքներին:

— Ապահարզանի բանը շատ դժւար է, Ալեքսանդր Վասիլիչ, պէտք է մի ուրիշ ճար գտնել:

— Կամ թէ Միխայիլ Պետրովիչին համոզել, որ իրաւունք տալ կնոջը գնալ արտասահման. այնտեղ տիկին Հեղինէն կը հանգստանայ իւր քաշած նեղութիւններից յետոյ, աւելացրեց Ասունին:

— Այդ մէկը խելքիս նստում է, ասաց Շակունին: Բայց այդ հարցի մասին պէտք է լաւ մտածել: Իմ կարծիքով աւելի լաւ կը լինի ես ինքս երթամ Թ-ս ու այնտեղ աշխատեմ այդ բանի համար. զո՛ւք ինչ կարծիքի էք:

Ասունին բոլորովին համոզեց իշխանին, որ անհրաժեշտ է աշխատել ապահարզան ստանալ:

— Քրոջս աղջիկը շատ է պատմել ձեր բարութեան մասին. շատ շնորհակալ եմ ձեզանից, Ալեքսանդր Վասիլիչ, այն բոլոր նեղութիւնների համար, որ դուք քաշել էք նորա խաթեր, զգացած ասաց իշխանը մնաս բարեւ անելիս, ու պինգ սեղմեց Ասունու ձեռքը:

Ասունին շատ ուրախացաւ, որ Շակունին գնալու էր Թ-ս: Նա գիտէր որ միմիայն իշխանի նման աղդեցիկ մարդու հովանաւորութեան շնորհիւ Հեղինէն կարող էր ազաւուել իւր անտանելի դրու-

Թիւնից, նա հէնց նոյն երեկոյ մնաս բարեւ արեց Հեղինէի հետ ու գնաց Պետրիգորսկ:

Հէնց որ Հեղինէն այնքան լաւացաւ, որ կարող էր զուրս գալ տանից, բեռին նրան փոխադրեց ուրիշ, լաւ բնակարան ու գտնելով նրան խնդրեց, որ նա իրան ոչ մի բանում չը զրկի:

— Տես, լաւ պահիր քեզ ու երեխայիդ. զուր բաներից սիրող մի պղտորիլ. Թէ չէ որ ձեզ էլի մի բան պատահել է, ես էլ չեմ դիմանալ, շատ եմ ծերացել, դարդիցս կը հիւանդանամ:

Երկու օրից յետոյ իշխանը գնաց Թ-աւ Հեղինէն ճանապարհ գցեց նրան քաղցր յոյսերով լի սրտով: Բախտը սկսում էր ժպտալ Հեղինէին:

Ամիրանովը սաստիկ տոգոհ էր Եփեմիայից, որ նա այնքան խիստ միջոցների էր դիմել, և տոգոհ էր գլխաւորապէս այն պատճառով, որ այդ միջոցները շատ անախորժ հետեւանք էին ունեցել:

Հէնց որ քոյրը ճանապարհից եկաւ, Ամիրանովը զայրացած սկսեց նախատել նրան:

— Այդ ինչե՞ր ես արել, ով էր քեզ իրաւունք տւել այդպիսի բաներ անելու: Իլուխս տարար ամեն օր կրկնելով՝ «Թող ես իմ գիտեցածովը վարեմ, խօսք եմ տալիս կնոջդ վերադարձնեմ»։ Ես էլ ախմախարած հաւատացի քեզ:

Ամիրանովը կծու հեգնութեամբ բարձրաձայն ծիծաղեց:

Ապրես, ա'պրես, լաւ վերադարձրեցիր. խեղճին մահւան դուռը հասցրեցիր. քիչ էր մնում մարդասպան դառնալինք: Ինձ էլ հէնց այդ էր պակաս: Այդ էր քո ուղածդ, հա՞: Շա՛տ շնորհակալ եմ, սիրելի քոյրիկս, շա՛տ շնորհակալ, լաւ քոյրութիւն արեցիր, ա'պրես:

Եփեմիան կծկեց, կուչ եկաւ, ոտները հազիւ հազ քաշ տալով հասաւ իւր սենեակը:

Չէ՛, բռունցքով պինդ խփելով սեղանին ասաց Ամիրանովը, այս էլ հերիք էր ինձ: Պէտք է բոլորովին ձեռք քաշել նորա հետ նորից միասին ապրելու յոյսից: Մի բան որ խռովել ինձնից հեռացել է, որ չը պէտք է լինէր. բայց լինելուց յետոյ՝ էլ նոր ինչ միտք ունի իմ հալածանքս:

Մի քիչ յոյս կար իշխան Նակունու վրայ, բայց այժմ նա էլ անցել է Հեղինէի կողմը: Ասենք շատ էլ աշխատեմ, շատ էլ հալածեմ, ի՛նչ արդիւնք կ'ունենայ իմ աշխատանքը, ո՛րինչ՝ բացի խայտառակութիւնից:

Ամիրանովը օրէցօր աւելի ու աւելի էր համոզւում, որ չ'արժի գլուխ գնել կնոջ հետ: Քանի հետզհետէ նորա ու կնոջ մասին պտտող ասէկոտէները հանդարտւում էին, նորա սիրտն էլ հանգստանում էր: Նա վերջ ի վերջոյ քուրս եկաւ առաջւայ մեծ բնակարանից, աւելի փոքրը փորձեց, սկսեց ապրել ազատ մարդու նման ու բոլորովին տրւեց իւր պաշտօնական պարապմունքներին, որ վերջին ժամանակները մի քիչ աչքաթող էր արել:

Մի քիչ ժամանակից յետոյ նա մինչև անգամ սկսեց պտոյտ գալ մի գեղեցիկ ու հարուստ այրի կնոջ չորս կողմը և այդպիսով սփոփել իւր վիշտը: Այրիի փոխադարձ համակրութիւնը աւելի էր օգնում նրան սովորել իւր վիճակին:

Նփեմիան ուրախանում էր տեսնելով այդ և ձեռքիցը եկած ամեն միջոց գործ էր դնում նրանց աւելի սերտ կերպով մոտեմացնելու համար:

XXX

Սահառունին, նստած իւր փոքրիկ ու չորրորդ յարկում գտնւող անենակում մութի հետ էր ընկել: Նա մտածում, էր անցեալի մասին, ապագային վերաբերեալ ծրագիրների մասին և Հեղինէի մասին:

— Նա սաստիկ փափագում է, որ ես հասնեմ իմ կեանքիս բոլոր նպատակներին և անհամբեր սրտով սպասում է իմ պարապմունքների վերջանալուն. բայց արդեօք ապագան կ'արդարացնի նորա յոյսերը, հարցնում էր ինքն իրան Սահառունին:

Այսպիսի մտածմունքներով էր պաշարւած նորա միտքը, որ յանկարծ սանդուղների կողմից լսւեց ինչ-որ մի օպերետային ուրախ եղանակ ու, մի րոպէ անցած, աղմուկ հանելով ներս վազեց սենեակը վրթանէսեանը:

— Շնորհաւորիր ինձ, Գէորգ. գիսսերտացիաս վերջացրեցի, շուտով կ'երթամ Դորպատ քննութիւն տալու, այնտեղից էլ Կովկաս:

—Շնորհաւորում եմ, շնորհաւորում եմ:

Վրթանէսեանը նորից սկսեց երգել ուրախ օպերետային եղանակը:

—Գնանք քէֆ անենք, Գէորգ. ուսումն ավարտելը տօնենք, փող էլ Ասուած հասցրել է. երէկ ստացայ: Մի քիչ կոնծենք, միտներս բերենք մեր Կախէթի գինին:

—Ձէ, չարժի տանից դուրս գալ, այստեղ էլ լաւ կարող ենք կոնծել: Այս րոպէիս կ'ուղարկեմ դինու:

Մի քանի րոպէից յետոյ նրանց առաջ սեղանի վրայ արգէն դրած էին գինու շիշն ու զանազան ուտելիքներ:

Նրանք խմեցին Կովկասի յառաջադիմութեան ու ծաղկման համար: Վրթանէսեանը ոգևորած խօսում էր իւր ապագայ պարապմունքների մասին, իսկ Սահառունին լուռ լսում էր:

—Շուտով չորս ամիս կը լինի, Գէորգ, ինչ մենք ծանօթացել ենք և մինչև այսօր դու ոչինչ չես պատմել քո անցեալից, յանկարծ ստաց Վրթանէսեանը:

Սահառունին մի քիչ շփոթւեց: Նա առհասարակ չէր սիրում իւր մասին խօսել, բայց այն աստիճան համակրութիւն էր զգում դէպի Վրթանէսեանը, որ չը կարողացաւ մերժել նորա խնդիրքը և սիրտը բաց արեց նորա առաջը, բացի ի հարկէ այն բոլորից, որ վերաբերում էր իւր ու Հեղինէի յարաբերութիւններին:

—Այս բոլորից յետոյ քիչ հասկանալի կը լինի, որ ես կամ պէտք է ապրեմ Թ-սում ու կուեմ ներկայ պայմանների դէմ, կամ թէ, աչքի առաջ ունենալով այդ կուի ապարդիւնութիւնը, քաշւեմ մի գիւղ ու զործունէութիւն կետրօնացնեմ սակաւաթիւ մարդկանց սահմանափակ շրջանում, ուր գոնէ ստիպւած չեմ լինիլ Դոն-Բիշուրի գեր կասարել:

— Վրթանէսեանը զարմացած նայում էր Սահառունուն:

—Ձեմ կարողանում հաւատալ, որ հասարակութեանը օգուտ բերել ցանկացող ու եռանդուն մարդը կամաւոր կերպով յանձն առնի վանականի կեանք վարել:

—Լաւ չը հասկացար ինձ, Վրթանէսեան: Ես ամենեւին չեմ ուզում ճգնաւորի նման միայնակութեան մէջ անցկացնել կեանքս. ես ուզում եմ գիւղում ապրել ու աշխատել գիւղացիների հետ, թէև այդ էլ զուցէ քեզ միայնակեացի դրութիւն թւի:

—Երևի գործարանական արդիւնաբերութիւնն էլ ունի է բըւ-նում քո ծրագրած գործունէութեան մէջ։

—Ի հարկէ. ապագայի նկատմամբ իմ յոյսս գլխաւորապէս գոր-ծարանական արդիւնաբերութեան վրայ է։ Առ այժմ՝ պէտք է աշ-խատել կարգի բերել իմ կալածքը։ Արդէն երէկ ուղարկեցի այնտեղ զանազան կատարելադորձած գիւղատնտեսական դործիքներ։ Իմ բախտիցս՝ փեսաս միժ դրամատէր է և ինձ կ'օգնի։

Վրթանէսեանի աւքերից պարզ երևում էր, որ այդ նրան դուր չէր գալիս։ Սահառունին այդ նկատեց։

—Ի հարկէ, շարունակեց նա, հեշտ բան չէ կրթած մարդ-կանց հասարակութիւնից հրաժարելը, բայց ինչ արած որ նրանց շրջանում ես ինձ համապատասխան գործ չը կարողացայ գտնել։ Բա-ւական էր ինչքան գրաււեցի քաղցր յոյսերով ու ճռճռան խօսքե-րով, էլ միմիայն դրանով բաւականանալ չեմ կարող. երիտասարդու-թիւնս անց է կենում. պէտք է մի գործի կաշւել։ Գիտեմ, կ'ասես թէ առանց կռիւ ու ինչ անել չի կարելի, բայց մի մոռնալ, որ կռիւը միայն այն ժամանակն է մարդուս աւելի եռանդ ու ոյժ տա-լիս, երբ որ մարդ տեսնում է որ իւր աշխատանքը զուր չի կորչում, իսկ երբ որ ուրիշ արդիւնք չի տեսնում, կռիւը միայն զայրացնում է մարդուս թէ իւր դէմ և թէ ուրիշների դէմ։

—ձիշդ է՝ մշտական ու սաստիկ զայրոյթը թունաւորում է մարդուս սիրտը, հագցնում է նորա մէջ կրակի վերջին կայծը, իսկ առանց այդ կրակի ինչի՞ է պէտք մարդս։

—Գուցէ և ես սխալւում եմ, Վրթանէսեան, գուցէ ես անպատ-րաստ էի կատարելու այն, ինչ որ սպասում է մեզնից հասարակու-թիւնը։ Ո՞վ գիտէ, դուցէ այժմ էլ, չը նայելով որ սաստիկ ցանկանում եմ գործով պարապել, կիսաճանապարհին կանգ առնեմ, բայց ի բոլոր սրտէ ցանկանում եմ, որ դու կեանքում ինձնից աւելի բախտաւոր լինես։

Սահառունու սրտաբուզիս խօսքերը աղդեցին Վրթանէսեանի վրայ. նա պինդ սեղմեց Սահառունու ձեռքը ու զգացւած ասաց.

—Ես այժմ հասկացայ քեզ և համոզւեցի, որ դու իրաւունք ունիս գերադասել չարքաշ աշխատաւորի համեստ դերը այն անբո-վանդակ, թէև փայլուն ղիրքից, որ կարող ետ ձեռք բերել հասա-րակութեան մէջ։

Այո, Գէորգ, քո գործունէութիւնը օրինակ կը դառնայ ուրիշներին համար. քո օրինակին սկզբում կը հետևեն քո կալաճքի շրջակայքում ապրողները, իսկ յետոյ և հեռաւոր տեղերի բնակիչները. կը սկսեն դղրուլ քո շուրջը շոգեմեքենաներ, իրար յետևից կը հիմնեն գործարաններ ու ուսումնարաններ, մի խօսքով կեանքը կը սկսի եռ գալ ամեն տեղ: Իսկ այդ եռանդուն գործունէութեան հետեանքը կը լինի ժողովրդի բարօրութիւնը, ժողովուրդը դուրս կը գայ իւր թմրած դրութիւնից, բաց կ'անի աչքերը իւր դարաւոր քնից, և կեանքը անհրաժեշտաբար յառաջադիմական ընթացք կը ստանայ:

Սահառունին տեսաւ, որ վրթանէսեանը շատ է յափշտակում՝ նորա ապագայ գործունէութիւնը այդպիսի չափազանց մեծ դիրքով երևակայելով, ժպտաց ու, ձեռով խփելով նորա ուսին, ասաց.

— Շատ լաւ բաներ ես ասում, բայց ափսոս որ մենք այդ շէնք տեսնիլ. այդ միայն մեր սերունդները կ'արժանանալ տեսնելու, իսկ ես ու դու, եղբայր, այնքանն էլ պէտք է բաւական համարենք, որ պատրաստ ենք նպաստել այն փառաւոր շէնքի հիմքը դնելուն, որ նոր նկարագրեցիր: Եթէ մենք այժմ կ'արդանանք այդ շէնքի հիմնաքարերը դնել, այն էլ մեծ բան է: հեռաւոր ապագայում միայն կը յաջողի այդ հիմքի վրայ կանգնեցնել բուն շէնքը:

— Շատ լավար է, Գէորգ, զրկել հազար ու մի յարմարութիւններից և ապրել ու գործել հասարակ ժողովրդի մէջ գրդաճ այդպիսի հեռաւոր նպատակից:

— Բայց ինչ արած, եթէ այդ է օգտակար գործունէութեան միակ ասպարէզը:

Իմ անձնական փորձառութիւնից ես հետևեալ եզրակացութեան եմ եկել. — հասարակութեանը օգուտ բերել ցանկացող ու եռանդոտ ուսումնաւարտ երիտասարդը չը պէտք է իւր գործունէութիւնը Թ-սում սկսի, եթէ որ չի ուզում կորցնել իւր ոյժերի վրայ ունեցած վստահութիւնը: Աւելի պարզ ասեմ, իւր գործունէութիւնը նոր սկսող երիտասարդը Թ-սում անպատճառ բոլորովին կախած կը լինի այնտեղի հասարակութիւնից և այդ հասարակութիւնը նրան վստահութեամբ չի վերաբերւիլ ու կամ նրան իւր ազդեցութեան տակ կը գցի կամ թէ չէ՝ կը հալածի նրան ու այդպիսով կեանքից

զգւած, բոլորի գէմ զայրացած անհոտ կը դարձնի նրան: Իսկ եթէ եթէ նոյն երիտասարդը առաջ գաւառում գործի և այնտեղ նիւթապէս իրան ապահովացնելուց ու օգտակար գործիչի անուն ձեռք բերելուց յետոյ գնայ Թ-ս, այն ժամանակ նրան նոյն հասարակութիւնը վստահութեամբ կը վերաբերուի և նա կը կարողանայ ազգեցուծիւն ձեռք բերել հասարակական գործերի վրայ:

— Զէ', Գէորգ, ես հաւատացած եմ, ոգևորւած ասաց Վրթանէսեանը, որ դու կանգ չես առնիլ կիսաճանապարհին:

Այդ ժամանակ ներս մտան մի քանի հոգի նրանց ընկերներից ու խօսակցութիւնը փոխւեց:

Մի քանի օր անցած մի տօն՝ օր Սահառունին շրջում էր քաղաքի շրջակայ այգիներն ու դաշտերը, ինչպէս սովորութիւն ունէր անել առհասարակ տօն օրերին, հարկաւոր գիւղատնտեսական տեղեկութիւններ հաւաքելով և ամեն բան ուշադրութեամբ գիտելով:

Կէս օրից անց էր, երբ որ նա յոգնած վերադարձաւ քաղաք աւտաւ Վրթանէսեանի մօտ: Նրանք էլի խօսակցութեան բռնեցին զլիւսաւորապէս Թ-սի կանանց վերաբերմամբ, որոնց մասին Վրթանէսեանը յափշտակած էր խօսում, չը նայելով որ համարեա չէր ճանաչում նրանց: Սահառունին չէր հերքում նորա ասածները:

— Ինչու հիմիկուց հիասթափեցնեմ, մտածում էր նա, թող իրան համար միտիւթարւի երեւակայական պակասերն երկու կ'երթայ Կովկաս, ինքն իւր աչքովը կը տեսնի, թէ՞ ինչ արարածներ են իւր ազգասէր կարծած օրիորդներն ու տիկիները: Թող մի քանի անգամ այնտեղ պատահի այնպիսի կանանց, որոնք հազիւ են կարողանում ստորագրել անունները իրանց մայրենի լեզուով և ամօթ են համարում իրանց համար հայ անուն կրելը, էլ այնուհետեւ այնպէս խունկ չի ծխիլ հայուհիներին:

Այդպիսի մտքեր էին պտտում Սահառունու գլխում, երբ որ ներս մտաւ տանտիկինը՝ ձեռին մի նամակ Վրթանէսեանի հասցեով:

— Հազիւ հազ. ինչքա՛ն ժամանակ էր տեղեկութիւն չունէի նրանից, ուրախ-ուրախ բացականչեց Վրթանէսեանը:

Սահառունին հեռաքրքրութեամբ նայեց ծրարի վրայ գրած

հասցէին: Նորա դէմքը ալլալլեց: Նա երեսը շուռ տուեց դէպի պատուհանը ու սկսեց մատներով դափահարել պատուհանի ապակին:

— Նրեակալիր, Գէորգ. նամակը երեք ամիս է որ զրւած է, իսկ ես նոր եմ ստանում: Ասենք՝ ես եմ մեղաւորը, իմաց չեմ տւել Հեղինէին որ Հէյդէլբէրգից հեռացել եմ:

Վրթանէսեանը կարդում էր նամակը: Նորա դէմքը հեռզհեռէ աւելի ու աւելի սաստիկ զարմացած արտայայտութիւն էր ստանում: Սահառունին մոահոգ նալում էր փողոցը: Սենեակում տիրում էր խորին լուռութիւն: Վերջապէս Սահառունին շուռ տուեց երեսը և յառեց Վրթանէսեանի վրայ իւր հայեացքը, որ կարծես ուզում էր թափանցել նորա հոգու խորքը ու տեսնել թէ ինչ է կատարւում այնտեղ:

Այժմ Վրթանէսեանի դէմքը միայն զարմանք չէր արտայայտում, ապշուածիւն, երկիւղ, անհանգստութիւն ու ուրախութիւն փոխէփոխ երևում էին նորա երեսին ու անհետանում տեղի տալով միմեանց, այնպէս որ դժւար էր որոշել թէ այս զգացմունքներից որն էր իսկապէս իշխող դեր կատարում նորա տրամադրութեան մէջ:

— Մի՞թէ ճիշդ է այս բոլորը: Ոչինչ, ոչինչ տեղեկութիւն չունէի ես մինչև այժմ զորա մասին: Խեղճի՛կ Հեղինէ, ո՛րքան դարդ է քաշել, ո՛րքան տանջւել է: Զի կարելի թոյլ տալ, որ այսուհետև էլ այդպէս շարունակւի, պէտք է վերջ տալ դրան: Դու էլ լաւ մարդ ես եղել, Գէորգ. մի՞թէ չէիր կարող... իսկ Հեղինէն որքան մեծ կարծիք ունի քո ոլժերի մասին... Ինչո՞ւ էիր ծածկում ինձանից:

Դժւար էր որոշել թէ ինչ էր արտայայտում այդ կցկտուր խօսքերի տոնը՝ յանդիմանութիւն թէ ցաւ:

Սահառունին այնքանը միայն կարողացաւ հասկանալ, որ Հեղինէն յայտնել է իրանց գազանիքը Վրթանէսեանին:

— Մի՞թէ՞ Հեղին... տիկին Հեղինէն քեզ դորա մասին բան է գրել, հարցրեց նա կարմրատակած ու յուզւած:

— Կ'ուզես կարդա, շատ հետաքրքրական նամակ է, բայց չէ՛, չի կարելի, մի գաղտնիք կայ քեզնից:

— Շուտ արա տուր նամակը, ես ու նա իրարից գաղտնիք չենք պահում, անհամբերութեամբ ընդհատեց նորա խօսքը Սահառունին ու առանց սպասելու նորա տալուն ձեռիցը խլեց նամակը:

Նա սաստիկ ուշադրութեամբ կարդում էր նամակը: Նորա դէմքը մէկ սպրտնում էր՝ մէկ կարմրում, շրթունքները ջղաձգում ու զոզոջում էին: Նամակի վերջին չը հասած, նա էլ չը կարողացաւ իրան զսպել ու սաստիկ յուզւած ընկաւ բազմոցի վրայ: Մի քիչ յետոյ նա վեր կացաւ ու ջղաձգաբար բռնեց ձեռներով իւր գլուխը:

— Մի տարի է արդէն, որ նա հեռացել է մարդուց, հալածւել է նախապաշարած հասարակութիւնից, հազար ու մի ստորութիւնների է ենթարկւել, ամեն տեսակ զրկանք ու աղքատութիւն է քաշել, իսկ ես, թշւառ, ինձ համար այստեղ հանգիստ ապրում եմ: Ոչնչից ոչինչ չ'իմանալով, Ինչո՞ւ էր նա այսքան ժամանակ ինձնից ծածկում այդ բոլորը, ինչո՞ւ ինձ իմաց չէր տալիս:

Սահառունու ձայնը դողում էր, դէմքի վրայ երևում էր սաստիկ տանջանքի արտայայտութիւն:

Վրթանէսեանը ձեռը դցեց Սահառունու մէջքովը և սկսեց մխիթարել նրան:

— Ինչո՞ւ ես քեզ տանջում, Գէորգ: Ոչ մէկդ էլ մեղաւոր չէք՝ ոչ գուռչ Հեղինէն: Պարզ չէ մի՞թէ քեզ համար, որ Հեղինէն, ծածկելով քեզանից իւր ինչ դրութեան մէջ լինելը, առաջնորդւել է ամենաազնիւ դրլութներով: Նա միայն քո հանդստութիւնն է աչքի առաջ ունեցել:

— Ախ, ինչե՛ր է քաշել խեղճը, իսկ ես չ'իմարի նման մխիթարւում էի նորա նամակներով, չը հասկանալով որ նա ինձ հանգստացնելու համար էր միայն այնպիսի յուսալիր ու ուրախ նամակներ գրում: Կեանքս էլ որ տամ բաւական չի լինիլ, որ վարձատրեմ նորա բոլոր զոհաբերութիւնները:

— Գէորգ, այդպիսի հերոս կնոջ սրտին իշխողը սուրբ կարող է տեղից շարժել:

Վրթանէսեանը աւելի լաւ համարեց մինակ թողնել Սահառունուն: Նա մի պատրւակ գտաւ ու դուրս գնաց ասելով, որ շուտով կը վերադառնայ:

Մենակ մնալով Սահառունին նորից սկսեց կարգալ Հեղինէի նամակը: Հեղինէի անմխիթար դրութիւնը կենդանի կերպով պատկերացաւ նորա առաջ: Ախ, երանի թուռնի նման թւեր ունենար. նա իսկոյն կը թուէր կ'երթար իւր աննման Հեղինէի մօտ, կ'ազատէր նրան այդ անտանելի դրութիւնից:

Սկզբում՝ յուզմունքը, Հեղինէին տեսնելու սաստիկ փափագը էին թողնում, որ Սահառունին քննէր թէ ինչ պէտք է անէր ինքը։ Մի քիչ հանգստանալուց յետոյ նա սկսեց մտածել այդ հարցի մասին և չէր կարողանում վճռել, թէ ո՞րը լաւ կը լինի, ի՞նքը դնայ Հեղինէին բերելու թէ՛ գրի՝ Ասունին բերի։ Յանկարծ նա յիշեց Ամիրանովին, երեսային և սաստիկ տխրեց. իսկ եթէ Ամիրանովը խլէ՞ր երեսային Հեղինէի ձեռից։

— Զէ՛, արգելքներ շատ կան։ Բայց այսպէս թէ այնպէս ես մի քանի օրով կ'երթամ Հեղինէի մօտ։ Սիրոս չի հանգստանալ մինչև որ իմ աչքովս չը տեսնեմ թէ ինչ դրութեան մէջ է նա... Բայց, յանկարծ իմ գնալովը չը փնտսեմ նրան... Զէ՛, աւելի լաւ է սպասեմ նորա նամակին։ Այժմ էլ ինձնից ծածկելու կարևորութիւն չունի, թող մանրամասն գրի, նկարագրի իւր դրութիւնը. երեք ամսում շատ բան կարող է փոխւած լինել։ Երբ որ նամակը ստաւամ, ամեն բան ճիշտն իմանամ, ձեռիցս եկած բոլոր միջոցները գործ կը դնեմ նրան բախտաւորեցնելու համար։

Ախ, Հեղինէ, լաւ բան արեցիր, լսելի ձայնով արտասանեց Սահառունին ու դառը ժպտաց. դու ծածկելով ինձնից քո դրութիւնը, իմ օգուտս ես աչքի առաջ ունեցել, բայց չես կարողացել նախատեսել, թէ ինչ անտանելի հարւած կը լինի ինձ համար երբ որ ես յանկարծ իմանամ ճշմարտութիւնը։ Միթէ՞ չէիր իմանում, որ քո հանգստութեան խաթեր անհանգիստ լինելը ինձ համար զւարճութիւն է, բախտաւորութիւն է։

Այդպիսի մտածմունքներով պաշարւած Սահառունին դուրս եկաւ Վրթանէսեանի սենեակից, չը սպասելով նորա վերադառնալուն, և գնաց իւր բնակարանը։

Ամբողջ այդ երեկոն և միւս օրը նա այն աստիճան վրդովւած դրութեան մէջ էր, որ չէր իմանում թէ ինչ անի։ Վերջապէս նա վճռեց նամակ գրել Հեղինէին։ Նամակում նա խնդրում, աղաչում էր Հեղինէին, որ իրանից ոչինչ չը թաքցնի։

Նամակը նամակարկղը գցելիս նա պատահեց Վրթանէսեանին։ Վրթանէսեանը ուրախացաւ, նկատելով նորա ղէմքից որ հանգստաւ է, և քաջեց տարաւ նրան ճաշարան։

— Զես կարող երևակայել, Գէորգ, թէ որքան ուրախ եմ, որ

Հեղինէն բաժանել է մարդուց, ուրախ-ուրախ ասաց նա Սահառունուն զարեջուր խմելիս:

—Երէկ չէ մէկ էլ օր դէմքիցդ այդ չէր երևում, ծիծաղելով պատասխանեց Սահառունին:

—ձիշտ է, ես այն ժամանակ այն աստիճան ապշել էի այդ լուրից, որ ինքս էլ չէի հասկանում 'ուրախանա'մ թէ՞ տխրեմ: Իսկ այժմ ես բոլորովին համոզւած եմ, որ Հեղինէն երբէք Ամիրանովի հետ բախտաւոր լինել չէր կարող: Խմում եմ քո ու Հեղինէի կենացը, հասարակութիւնը իրաւունք ունի շատ բան սպասել ձեզանից:

Նրանք բաժակները շրխկացրեցին:

Բախտաւորաւորութիւնը շատ մօտ էր երևում Սահառունուն, արդար էր զգում նա իրան, բայց էլի երբեմն երբեմն խիղճը տանջում էր նրան: Խիղճը ասում էր նրան, որ նա մեծ դեր է խաղացել Ամիրանովի կեանքում, որ նա, թէև ակամայ, շատ տանջանքներ է պատճառել Ամիրանովին:

Մի օր, երբ սաստիկ տանջւում էր այդպիսի մտածմունքներից, նա յայտնեց իւր մտատանջութեան պատճառը Վրթանէսեանին:

—Ջուր տեղը սիրտդ մի պղտորիլ, ասաց Վրթանէսեանը. ոչ ոք մեղաւոր չէ, որ Հեղինէին բախտը այնպիսի մարդու է պատահեցրել, որ անընդունակ է գնահատել իւր կնոջ բարձր բարոյական արժանութիւնները:

Այդ խօսքերը չը հանգստացրեցին Սահառունու վրդովւած սիրտը. տխուր մտածմունքները չ'էին հեռանում նորա գլխից: Նա ուզում էր շատ աշխատելով հանգստացնել իւր խռովւած հոգին, բայց զուր,—պարապել չ'էր կարողանում, նրան չ'էր յաջողում կետրոնացնել ուշադրութիւնը մի որ. և է բանի վրայ:

Երբեմն նորա երեակայութեան առաջ բացւում էր Հեղինէի անցեալ ու ներկայ կեանքի մռայլ պատկերը, երբեմն՝ նա վերանում էր մութով և նկարում էր նորա առաջ բախտաւոր ապագայի պատկերը, բայց այդ ուրախ պատկերը իսկոյն ծածկւում էր մի տեսակ անթափանցելի քողով, և նա ընկնում էր խոր մտածմունքների մէջ:

Սահառունին վաղուց էր պարզել իւր համար ամուսնութեան, սէրի և դրանց հետ կապ ունեցող ուրիշ շատ յարաբերութիւնների վերաբերող հարցերը, որոնք անհամեմատ աւելի հեշտ են.

վճռում թէօրիպում քան գործնական կեանքում, բայց չ'էր կարողանում ծշտութեամբ որոշել, թէ ապագայում ինչ բնաւորութիւն պէտք է ունենային իւր և Հեղինէի յարաբերութիւնները: Դեռ երբէք մինչև այդ ժամանակ նա իրան այդ աստիճան անվճռական և դժւար դրութեան մէջ չ'էր զգացել: Նրան թւում էր, թէ ինքը կարծես խռովել էր իւր խղճից, առաջին անգամը իւր կեանքում, և խստաբար հաշիւ էր պահանջում նրանից:

Զարմանալի էր. վերջապէս կատարելու վրայ էր Սահառունու սրտի նւիրական փափագը, որ այնքան ժամանակ փայփայել էր նա, բայց ինչ-որ մի անբացատրելի զգացմունք ճնշում էր նորա սիրտը, և նա չը գիտէր ուրախանա՞ր թէ՞ տխրէր, որ Հեղինէն բաժանւել էր մարդուց:

— Միայն ցնորած մարդը կարող է ինձ պէս ենթադրել, թէ Ամիրանովը արգելքի դառնայ ու կը թողնի որ մենք միասին ապրենք: Ո՛չ, նա ամէն հնարք գործ կը գնի մեզ իրարից հեռու պահելու համար.... բայց... բայց այն ժամանակ....

Նա ցնցւեց:

Նրան թւում էր, թէ նա կորցրել է ազնիւն ու արդարը անազնից ու անարդարից որոշելու ընդունակութիւնը, և նա չէր կարողանում վճռել թէ ինչ անէր: Շարունակ նորա միտքը պաշարւած էր նոյն դժւարալոյծ հարցերով և տարուբերում էր երկու հակառակն վճիռների մէջ, երբեմն դէպի այն վճիռը, որ նորա համար նպաստաւոր էր, երբեմն՝ դէպի աննպաստը:

Նոր հասկացաւ Սահառունին, թէ, որքան էլ մարդ ազատ համարի իրան զանազան աւանդական սկզբունքներից ու հայեացքներից, այնուամենայնիւ չը պէտք է կարծի, թէ նրանք ոչ մի հետք չ'են թողել իւր հոգում. ո՛չ, աւանդական հայեացքները շատ խոր արմատներ են գցում մարդու հոգու մէջ և բոլորովին արմատախիլ չեն լինում առողջ դատողութեան ու կրթութեան ազդեցութիւնից, այլ մնում են ծածկւած այնտեղ խորքերում և իրանց ոյժը ցոյց են տալիս միայն այն ժամանակ, երբ որ մարդ ինքը ստիպւած է լինում նրանց հակառակ վարել: Այժմ Սահառունին զգում էր այն աւանդական սկզբունքների ճնշումը, որոնցով խմորել էին նորա հոգին երեխայ ժամանակից:

—Այսպէս թէ այնպէս, ես պէտք է անպատճառ տեսնեմ Հեղինէի հետ թէկուզ ամենակարճ ժամանակով, վճռում էր նա առհասարակ իւր խորհրդածութիւններից յետոյ և անհամբեր սրտով ապաստում էր Հեղինէի պատասխանին իւր գրած վերջին նամակին:

XXXI

Մարտ ամիսն էր: Մի երեկոյ Հեղինէն նստած իւր փոքրիկ սենեակի պատուհանի մօտ խոր մտածմունքների մէջ էր: Նորա դիմացը՝ վառարանում ճոճտում էր վառւող ցախը, իսկ նորա ոտների մօտ փոքրիկ դորգի վրայ թաւալալոր էր լինում ու ուրախ թոթոռում էր առոյգ ու գեղեցիկ Գէորգիկը:

Դժւար է ասել, ի՞նչ էր արտայայտում այդ ժամանակ Հեղինէի դէմքը՝ ուրախութիւն թէ՞ ահ: Նորա վերացած հայեացքը կանգ էր առնում մէկ՝ վառարանի բոցավառ կրակի վրայ, մէկ՝ նորա գոգին գրած նամակի վրայ, որ մի քանի օր առաջ նա ստացել էր իշխան Շակունուց: Երևում էր, որ նորա միտքը սաստիկ զբաղւած էր նամակի բովանդակութեամբ և վերացել գնացել էր հեռու, շատ հեռու տեղեր: Ի՞նչ էր մտածում Հեղինէն, նա ինքն էլ չէր կարող որոշել, — հազար ու մի իրարից տարբեր մտածմունքներ էին խոնւում նորա գլխում:

Շատ երկար այդպէս նստած կը մնար Հեղինէն, բայց յանկարծ մի կառք դորդալով եկաւ ու կանգնեց նորա բնակարանի դրան առաջ, — նա սթափւեց մտախոհութիւնից, դուրս նայեց պատուհանից և ուրախացաւ այնպէս, ինչպէս կարող են ուրախանալ միայն օտարութիւն քաշող մարդիկ մտերիմ բարեկամներ տեսնելիս:

— Օհ, Ալեքսանդր Վասիլիչ, Տիգրան Աւետիչ, ամենեւին չէի սպասում, շատ ուրախ եմ, շատ ուրախ, որ մեզ միտներդ էք գցել, բացականչեց Հեղինէն դուրս վազելով հիւրերին ընդունելու:

Շուտ արէք գնանք վերև, երևի մրսած կը լինէք ճանապարհին, ձեռաց ձեզ թէյ կը տամ, սամովարը պատրաստ է:

Սովորական ողջոյններից յետոյ նրանք երեքով նստեցին թէյի կլար սեղանի շուրջը:

Պետրոսեանցը հետաքրքրութեամբ նայում էր Հեղինէին: Ի՞նչ

էր եղել առաջւայ առողջ ու գեղեցիկ Հեղինէն, թշնամի փոս էին ընկել, երեսի կաշին սաստիկ գունաթափւել՝ թափանցիկ էր դարձել, աչքերի փայլը խաւարել էր, հայեացքը թէև պահպանել էր իւր քաղցրութիւնը, բայց էլ առաջւայ պէս վառվռուն չէր, շրթունքները վրայ ու բերնի ջհակներում թէև հազիւ նշմարելի կերպով, գազազած արտայայտութիւն, կուրծքը փոս էր ընկել, շարժումները դանդաղացել էին:

Ինչքան փոխւել է, ինչքան գէշացել է: Ո՞վ կը հաւատայ, որ ոչ միայն երեսուն տարեկան չը կայ, այլ և երեսունից շատ ջահել է: Ո՞րքան գառնութիւն է քաշել խեղճ կինը, — մտածում էր Պետրոսեանցը նայելով Հեղինէին:

Հեղինէն թէյ տւեց նրան և կարծես գուշակելով նորա մտքովը անցածը, հարցրեց:

— Ինչո՞ւ էք ուշի ուշով նայում ինձ: Շատ եմ պառաւել չէ՞:

Պետրոսեանցը շփոթւեց ու ռիկնչ չը պատասխանեց:

— Այդ հիւանդութեան հետքն է, դատարկ բան է, շուտով կանցնի և դուք կը կանաչէք ու կը ծաղկէք: առաջւայ պէս, սիրտ տւեց Ասունին:

Հեղինէի շրթունքների վրայ երևաց հազիւ նշմարելի տխուր ժպիտ:

— Փառք Աստուծո՛ւ, տիկին Հեղինէ, որ լաւացել էք: Ձեր բոլոր բարեկամները Թ-սում, որ լսեցին ձեր հիւանդանալու լուրը, սաստիկ անհանդիստ եղան, ասաց Պետրոսեանցը մի քիչ ճիգ գործ դնելով իւր վրայ և ջերմ արեկցութեամբ նայեց Հեղինէին:

Այդ րոպէին նա նկատեց Հեղինէի աչքերում հոգեկան այն աստիճան խորութեան ու անկեղծութեան արտայայտութիւն և նորա դէմքի վրայ այն աստիճան լուրջ մոքի ու զօրեղ բնաւորութեան կնիք, որ ակամայ մի տեսակ երկիւղածութիւն սկսեց զգալ դէպի նա: Հեղինէի երեսահարքում ինչ որ մի նոր բան կար, որ ապշեցրեց Պետրոսեանցին: Պետրոսեանցին թւում էր թէ ինքը առաջ չէր կարողացել ճանաչել և գնահատել նորան:

Միթէ ինձ դեռ չիշո՞ւմ են Թ-սում, ժպտալով հարցրեց Հեղինէն:

Պետրոսեանցը գլխով դրական պատասխան տւեց և ծիծաղեց իւր բարեսիրտ ծիծաղով,

— Դէ, հիմա, պատմեցէք, պ. Պետրոսեանց, թզ ո՞ր խաչիցն է, որ մեր կողմներն էք եկել:

— Մի շաբաթ կը լինի, որ մեր կողմներումն է, Պետրոսեանցի զեղ պատասխանեց Ասունին: Մասնաւոր գործեր ունի այստեղ: Երբ որ պատահեցինք Պետրոսեանցի ու իմացաւ, որ դռներն ուղղում եմ անց կացնել Գ—կում, շատ ուրախացաւ ու սկսեց երեխայի պէս խնդրել, աղաչել, որ հետս բերեմ. ես էլ բերեցի:

— Շատ ու շատ շնորհակալ եմ, ասաց Հեղինէն:

Պետրոսեանցը լուռ յանգերը կիսել էր:

Հեղինէն երկուսի ձեռք էլ սեղմեց ի նշան երախտագիտութեան:

Ինչո՞ւ ոչինչ չէք պատմում ձեր բարեկամների մասին, պ. Պետրոսեանց, վաղուց է ոչ մի դեղեկութիւն չունէմ Աննա Գորգէնիանի մասին: Ես սաստիկ մեղաւոր եմ նորա առաջ. նա ինձ զկեանքում մի քանի նամակ գրեց, ես ոչ մէկին էլ չը պատասխանեցի: Ինչպէս եղաւ նորա ու Թոմասի բանը, զլուջ եկա՞ւ թէ՞ Թոմասը գեռ Պետերբուրգումն է:

Պետրոսեանցի աչքերը, այդ հարցը լսելիս, սաստիկ կենդանացան, ձեւները, ոտները և ամբողջ իրանը սկսեցին այնպէս շարժւել, որ նա քիչ էր մնում աթուռի վրայից վայր ընկնէր:

— Զէ, ինչ Պետերբուրգ.... նրանք արդէն.... մի քանի այգիսի կցկտուր խոսքեր արտասանելուց յետոյ Պետրոսեանցը արդէն սկսում էր բացատրել իւր միտքը, բայց Ասունին կտրեց նորա խօսքը:

— Այդ հարցի մասին մի խօսէք տիկին Հեղինէ, Տիգրանի ասածներից բան չէք հասկանալ. նա քիչ է մնում գոռի որ իւր սրտի ամենաքաղցր փափագը կատարուել է:

— Ուրեմն Աննան պսակւել է Թոմասի հետ: Այնքան ուրախ եմ, որ ասել չեմ կարող: Ինձ շատ է հետաքրքրում նորանց սլոակը, խնդրեմ մանաւանդ պատմէք, թէ ինչպէս է եղել այդ:

Պետրոսեանցը իւր սև, խիտ մորուքը մի քանի րոպէ անխնայ կերպով ձգձգելուց յետոյ, սկսեց պատմել:

— Ամենից առաջ պէտք է ասեմ ձեզ, տիկին Հեղինէ, որ Աննա Գորգէնեանը բացի Դաւթից ոչ ոքով լուրջ կերպով չի գրավւել: Զիշդ է, նա մի ժամանակ, չիշո՞ւմ էք այն ամառը, մի քիչ տեղիք տւեց կործելու որ մոռացել է Դաւթին ու գրաւել է ուրիշով, բայց,

ինչպէս և պէտք էր սպասել, դուրս եկաւ, որ այդ զգացմունքը շատ թեթեւ, վաղանցուկ զգացմունք էր և ոչինչ հետեանք :էր սարող ունենալ, Բայց Դաիթը այդպէս չէր նայում նորա այն ժամանակ-
 աջ զգացմունքի վերայ և հաւատացած էր, որ նա դաւաճանել է իրան, որ էլ չի սիրում իրան։ Դժւար է խօսքով նկարագրել թէ ինչ դժոխային տանջանքներ էր պատճառում Քոմաեին այդ հա-
 մոզմունքը։ Ինչպէս գիտէք խեղճի համար այն աստիճան անտանելի էր դարձել Թ-սում ապրելը, որ զլուխը վեր առաւ, գնաց Պետեր-
 բուրգ, ուշադրութիւն չը դարձնելով իմ խորհրդին։ «Տիգրան, լա՛ւ յիշիր, ասաց նա ինձ ֆնաս բարեւի ժամանակ, բաւական է մի խօսք և ես այստեղ կը լինեմ։» Ես գիտէի, թէ ինչ է ուզում ասել Թո-
 մաւը և անհամբերութեամբ սպասում էի այդ խօսքին։ Խիզ՞ս սաս-
 տիկ գալիս էր Դաւթի վրայ։ Նա այն տեսակ մարդկանցից է, որ
 զժւարութեամբ են գրավում, բայց որ գրաւեցին հոգով սրտով
 գերի կը դառնան իրանց սէրին։ Նա քիչ բարեկամներ ունի, բայց
 այդ սակաւթիւ բարեկամները կարող են վստահ լինել նորա վրայ
 ինչպէս ապառաժ ժայռի վրայ։ Ճիշտ է նա անտարբեր է երևում,
 բայց իսկապէս անտարբեր մարդ չէ, այլ այդպէս երևում է իւր
 տարօրինակ հայեացքների շնորհիւ։ Նա չի սիրում արտայայտել իւր
 մտքերն ու զգացմունքները, մինչև որ նրանք մարմին ու արիւն
 չը դառնան իւր համար։

— Է, բարեկամ, ինչ որ պատմելու ես պատմիր, ինչ ես մեզ
 նոր ծանօթացնում Թոմաեի հետ, մենք նրան առանց քեզ էլ ճա-
 նաչում ենք, ծիծաղելով ընդհատեց Պետրոսեանցի խօսքը Ասունին։

Պետրոսեանցին այդ րոպէին այնքան զւարճութիւն էր պատ-
 ճառում իւր մտերիմ բարեկամների մասին խօսելը, որ Ասունու
 նկատողութիւնը սրտին մի քիչ դիպաւ։

Հեղինէն այդ նկատեց։

— Դրան մի լսէք, Տիգրան Աւետիչ, շարունակեցէք, ասաց նա
 քաղցրութեամբ։

Պետրոսեանցը մէկ-երկու անգամ վեր թռաւ նստած տեղիցը
 ու նորից նստեց, մի քանի անգամ հազաց, յսնքերը կիտեց, կար-
 ծես թէ ծանր էր նորա համար պատմել սկսելը, վերջապէս հան-
 դստացաւ ու շարունակեց։

—Ձեր Թ-սից հեռանալուց յետոյ շատ չ'անցած Միհրանովան նորից սկսեց մօտ-մօտ անել օրիորդ Աննային, սէր ցոյց տալ, և մինչև անգամ հրաւիրեց իւր մօտ ամարանոց, բայց այս անգամ օրիորդը չը գրաւեց նորա քաղցր խօսքերից: Յետոյ ուրիշները, մեծ մասամբ ի հարկէ փեսացու երիտասարդների մայրեր, սկսեցին ծանօթանալ, հրաւիրել իրանց աները, շողոքորթել աշխատելով իրանց թողը գցել նրան: Գիտէ՞ք էլի թէ մեզնում ինչպէս են վերաբերուած մեծ ժաւանգութիւն ստացած հարսնացուներին:

—Աննան ի հարկէ նրանց լարած թակարդը չ'ընկաւ:

—Ի՛նչ խօսք: Ել առաջւայ պէս անփորձ չէր որ քաղցր խօսքերից խաբւէր: Այժմ նա աւելի լուրջ էր նայում ամեն բանի վրայ: Կը հաւատա՞ք մի օր չէր լինում որ չը յիշէր Թոմակին: Ուշ ու միտքը նորա հետ էր. էլ ուրիշ ոչ ոք աչքովը չէր գալիս: Մի օր միասին նստած պատշգամբում թէյ էինք խմում. յանկարծ նորա ձեռից վալը ընկաւ թէյի գաւաթը. նա յուսահատ ձայնով բացականչեց, «Ախ, գաւաթս կոտրւեց»: Այդ ինչ շատ զարմացրեց: «Մի՞թէ, հարցրեցի ես, գաւաթի կոտրւելը այդքան ցաւ է պատճառում ձեզ: Բայց իմանում ինչ գաւաթ է, Դաւիթ Արամիչի առաջին ընծան է», պատասխանեց նա հազիւ պահելով արտասուքը և փախաւ սենեակը: Այնտեղ նա երկար ժամանակ կանգնած թերթում էր պառուհանում դրած նոտաները, վերջապէս կանգ առաւ չեմ յիշում որ պիէսի վրայ ու ասաց. «Այս Դաւթի սիրած պիէսն է», յետոյ մօտեցաւ դաշնամուրին ու սկսեց ածել չափազանց ոգևորութեամբ: «Ես շատ յաճախ եմ նրան մատաւարում, իսկ նա անշուշտ վաղուց մոռացել է ինչ, աննկարագրելի թախծալից ձայնով արտասանեց նա պիէսի կէսին: Խեղճի աչքերը արտասակալեցին, երևում էր որ սիրտը սաստիկ կսկծում էր: Նա այն աստիճան յուզւած էր, որ էլ չը կարողացաւ շարունակել և ձեռքերը կրծքին խաւած երկար ժամանակ միայն նստած դաշնամուրի առաջ: Իմ ուրախութեանս չափ չը կար: Ես նրանից պակաս չէի յուզւել և երկար ժամանակ աչքէնս յառած նորա վրայ ոչ մի խօսք չէի կարողանում արտասանել: Կեանքումս չեմ մոռանալ այդ հանդիսաւոր րոպէները: «Աննա Արամիկեան, վերջապէս սիրտ արեցի ու ասացի, Դաւիթը ձեզ ամենեւին չի մոռացել: Նա սպասում է միայն ձեր հաւանութեանը. բա-

ւական է ձեր կողմից լոկ մի ակնարկ և նա անմիջապէս կը լինի ու
«Մի՞թէ», բացականչեց օրիորդ Աննան սաստիկ ուրախացած և մի
քանի օրից յետոյ նամակ գրեց Թումանին: Նա խսկոյն եկաւ և մենք,
զալուն պէս, սրանից մի ամիս առաջ, փառաւորապէս հարսանիք
կատարեցինք:

Պետրոսեանցը ծանր շունչ քաշեց:

Ինչ ուզում են՝ ասեն, տաք-տաք աւելցրեց նա, առաջին սէրը
երբէք չի սառիլ:

— Մինչև անգամ այն ժամանակ երբ որ սիրածը հողի տակին
է, վրայ բերեց Ասունին: Երեւակայեցէք, տիկին Հեղինէ, Տիգրանը
այնքան սաստիկ էր սիրում օրիորդ Աննայի մօրը, որ մինչև այժմ
էլ սէրը չի սառել և նորա մասին այնպէս է խօսում, կարծես կեն-
դանի լինի այժմ:

Պետրոսեանցը կարմրեց և տհաճ հայեացք գցեց ընկերոջ վրայ:

— Դուք ձեր սէրն ու հոգատարութիւնը այժմ գցել էք նորա
աղջկայ վրայ, զգացած նկատեց Հեղինէն: Դուք հաւատարիմ էք
մնացել ձեր սիրած կնոջ յիշատակին, որովհետև ձեր կեանքի նպա-
տակը դրել էք նորա աղջկանը բախտաւորացնելը:

— Տիկին Հեղինէ, ես միայն իմ պարտականութիւնս եմ կատա-
րել, շփոթւած ու կարմրելով պատասխանեց Պետրոսեանցը:

— Սակայն շատ քիչերն են այդքան բարեխեղճ կերպով վերա-
բերում իրանց պարտականութիւններին:

— Այդ բոլորը շատ գովելի բան է, մէջ մտաւ Ասունին, բայց
ինչու պէտք է դու նորա մայից յետոյ ուշադրութիւն չը դարձնես
ոչ մի կնոջ վրայ, այդ չեմ հասկանում: Տեսած կա՞ք, տիկին Հե-
ղինէ, այդ աստիճան հաստատամտութիւն:

Հեղինէն ժպտաց:

Ինչ ես գլխիցդ դուրս տալիս, բարկացած ասաց Պետրոսեանցը:
Դու այսօր շատ ես ազատութիւն տալիս լեզւիդ:

— Լաւ, լաւ, մի տաքանալ, էլ չեմ ասիլ: Ճիշտ որ քո վէրան
շատ գեղեցիկ և հիանալի կին էր:

Պետրոսեանցը ոչինչ չասաց ու գիրկն առնելով Գեորգիկին, որ
չօչ անելով մօտեցել էր նրան, գնաց միւս սենեակը նորա հետ
խազ անելու:

Հեղինէն աւելի մօտիկ նստեց Ասունուց ու հանեց գրպանից փեսուց ստացած նամակը:

Ալէքսանդր Վասիլիւ, կարգացէք թէ ինչ է գրուած փեսաս, հաւատալս չի գալիս որ ճիշտ լինի:

— Բոլորովին ճիշտ է, ես գիտեմ թէ ինչ է գրում:

— Միթէ՞:

— Ես ուղղակի Ք-սիցն եմ գալիս: Այնուհեղ ես մի շաբաթի չափ մնացի ու տեսնեցի Միխայիլ Պետրովիչի հետ: Այդ գեռ ոչինչ որ նա համաձայնութիւն է տուել ձեր արտասահման դնալուն, ինձ թուում է թէ իշխան Շակունին շատ չանցած նրան համաձայնեցնել կը տայ, որ աշխատի ապահարգանի իրաւունք ստանալ:

— Ինչ էք ասում, ճիշտ:

Հեղինէն սաստիկ շփոթուել էր ու կարմրել ուրախութիւնից:

— Շատ շնորհակալ եմ, Ալէքսանդր Վասիլիւ, ասաց նա մի քիչ լուռ կենալուց յետոյ ու զգացւած սեղմեց Ասունու ձեռքը:

— Ինձնից ինչու էք շնորհակալ լինում, տիկին Հեղինէ, գործը գլուխ է եկել շնորհիւ ձեր փեսու, պատասխանեց Ասունին և ուզում էր աւելցնել, — և մանաւանդ այն գեղեցիկ այրիի վրայ սաստիկ ուզում է պսակել Միխայիլ Պետրովիչը, — բայց իրան զսպեց ու շասաց:

— Բայց միթէ նա կը համաձայնի բոլորովին ձեռք քաշել որդուց:

— Դժուար թէ, բայց իշխան Շակունին նրանից խօսք է առել, որ ձեզ ու երեխային չանջատի իրարից մինչև նորա չափահաս դառնալը:

— Է, այն ժամանակը էլ ոչնից չեմ չախենալ. ուր էլ ընկնի, ինչ էլ գայ գլխովը, մօրը չի մոռանալ: Բացի այդ այն ժամանակ նա էլ հոգատարութեան կարօտ չի լինիլ ինչպէս այժմ: Բայց բանը նրանում է թէ ի՞նչ դրաւական կայ, որ նա իւր խոստումը կը պահի:

— Ապահով կացէք, մենք ամեն բան օրէնքի պահանջաժողով ու օրինական ձևով կանենք, թէև այդ աւելորդ է, որովհետև Միխայիլ Պետրովիչը ինչքան էլ լինի անսիրտ զապան չէ, չի ուզենալ երեխան ձեր ձեռից խլելով ձեզ էլի մահւան դուռը հասցնել: Շատ ծանր է ինձ համար, ասում էր նա ինձ ու իշխանին, բայց ինչ արած, պէտք է հպատակեմ ցաւալի անհրաժեշտութեանը ու

բաժանեմ որդուցս: Ես ինչքան էլ լինի աղամարդ եմ, կը դիմանամ, իսկ մօրը հարազատ զաւակից անջատել կը նշանակի կեանքից զրկել:

—Նա իմ կարծածիցս աւելի մեծահոգի է, չը գիտեմ ինչպէս յայտնեմ նրան իմ երախտագիտութիւնս այդ մեծահոգի վճռի համար, զգացած ասաց Հեղինէն և ընկաւ մտածմունքների մէջ:

Գէորգիցը վաղուց է տեղեկութիւն չը կայ, ինչ պէտք է պատահած լինի, բաւական ժամանակ լուռ կենալուց յետոյ հարցրեց նա մտահոգ:

—Իմ կարծիքով, տիկին Հեղինէ, այժմ կարելի է ամեն բան յայտնել նրան:

—Այս քանի օրս ես էլ շատ եմ մտածել այդ հարցի մասին. չեմ իմանում ինչ անեմ:

Այդ րոպէին լսեց Գէորգիկի ճիւղ:

Վաղը առաւօտ, Ալեքսանդր Վասիլիչ, դորա մասին մանրամասն կը խօսենք, իսկ այժմ գնանք Պետրոսեանցին ազատենք դայեակի գեր կատարելուց, ուրախ-ուրախ ասաց նա ու վերկացաւ տեղիցը:

Դրան շեմքին երևեց Պետրոսեանցը երեխան ձեռին:

—Ինձ տէք Գէորգիկին, սկսում է զազազւել, ձեր գլուխը կը ցաւացնի:

Երեխային քուն դնելուց յետոյ Հեղինէն վերադարձաւ հիւրերի մօտ:

—Պ. Պետրոսեանց, էլի նոր բաներ պատմեցէք Թ-սից:

—Խաչը, ոչինչ հետաքրքրական բան չեմ իմանում:

—Ի՞նչպէս են մեր արւեստագիտական դպրոցի բաները, ո՞վ է այժմ կառավարում:

—Մինչև այժմ Սոֆիա Միհրանովան էր կառավարում, իսկ այժմ Սննա Արտեմեան, որ ժառանգութիւն ստանալուց յետոյ մեծ գումար նւիրեց դպրոցին: Նա, պէտք է ասել, առհասարակ շատ նւիրատուութիւններ է անում:

—Իսկ այն գիտէք, տիկին Հեղինէ, որ Սոֆիա Միհրանովան ու հինգ ուրիշ Թ-սեցի օրիորդներ գնում են Յիւրիխ բժշկութիւն սովորելու:

—Իսկ ծնողները ինչպէս են վերաբերում այդ բանին:

— Կամայ, ակամայ համաձայնել են, որովհետև աղջիկները սպառնացել են, որ եթէ թոյլ չը տան, կը փախն տանից ու ծածուկ կ'երթան:

— Իսկ Նա՞յեա Միհրանովան, երևի վաղուց մարդու է գնացել:

— Նա յուսահատութիւնից քիչ էր մնում՝ Բուռն ընկնէր: Տրուհիցին, որ պաշտօնաւորէս յայտնի էր իբրեւ նորա նշանածը, մի ժամանակ գլուխ առաւ կորաւ, բոլորովին անհետացաւ, իսկ յետոյ լսեցինք, որ Մոսկւայում պսակւել է մի շատ հարուստ վաճառականի միակ ժառանգ աղջկայ վրայ:

— Տեղն է, շատ տեղն է մեր օրիորդներին, թող խրատեն մի քիչ, չարախնդաց ժպիտով վրայ բերեց Պետրոսեանցը:

— Ելիզաւետա Բօգդանովնան ի հարկէ ձեռները ծալած չը նրստեց. ձեռաց աղջկայ սիրտը մխիթարեց, մի հարուստ ու դիրք ունեցող փեսացու ճարեց:

— Մէկ-երկուսն էլ թող այդպէս սառուեցին քաշեն մեր օրիորդներին ու նրանց մայրերին, այն ժամանակ էլ զանազան Տրուհիցիների այնպէս գրկաբաց չեն ընդունել մեր ընտանիքներում ինչպէս այժմ, շարունակում էր Պետրոսեանցը առանց ականջ դնելու Ասունուն:

— Նոր բան, Տիգրան. իմ լաւ ծանօթներից մէկից լսել եմ, որ Տրուհիցին հարսանիքից մի քանի շաբաթ յետոյ թողել է ջահէլ կնոջը՝ հեռացել, տանելով հետը բաւական փող, և այժմ իւր համար ճանապարհորդում է ու արկածախնդրութեան մէջ աւելի կատարելագործւում:

Հեղինէի դէմքը այլապէս:

Ասունին նկատեց այդ և սաստիկ զղջաց, որ թեթեւմտաբար նրան տհաճութիւն պատճառեց, յիշեցնելով Տրուհիցիու արկածախնդրութիւնը: Նա իսկոյն խօսքը փոխեց ու սկսեց զանազանորութիւններ հաղորդել Թ-սի կեանքից:

— Զարմանում եմ, Ալեքսանդր, որդեղից ես կարողացել այդքան բան իմանալ. ես շարունակ Թ—սունն եմ եղել, իսկ դու մի շաբաթ էլ սկի չը մնացիր այնտեղ և ինձնից շատ բան գիտես այնտեղի կեանքից:

— Ամէն բանում հունար է պէտք, բարեկամ:

Նրանք բաւական նստեցին Հեղինէի մօտ՝ Վերջերքը Հեղինէն

անուշադրութեամբ էր լսում նրանց խօսակցութիւնը, երևում էր որ ուշքը ուրիշ բանով էր զբաղւած:

Միւս առաւօտը վաղ Հեղինէն ուղարկեց կանչեց Ասունուն, նրա հետ երկար խորհրդակցելուց յետոյ, նա նամակ գրեց Սահառունուն:

Երեք օր անցած Ասունին, որ նոյն օրը գնալու էր Գ—կից, Հեղինէին մի նամակ բերեց:

—Ախ, Գէորգիցն է, տեսնե՞ք ինչ է պատասխանում:

—Մի մոռանաք տիկին Հեղինէ, որ այդ նամակը գրելիս նա ձեր վերջին նամակը չէր կարող գեռ ստացած լինել:

—Ախ, ճիշտ որ, ինչ մոռացկոտն եմ դարձել, ասաց նա խփելով իւր ճակատին և սկսեց անհամբերութեամբ կարդալ նամակը:

Ահա ինչ էր գրում Սահառունին.

Աւստրիա Մ. Քաղաք:

Ս ի Ր ե լ ի Հ ե Ղ ի ն է,

Աւելորդ եմ համարում գրել քեզ թէ ինչպէս տանջւում եմ քո անմխիթար դրութիւնդ իմանալուց յետոյ. չեմ ուզում նոյնպէս յանդիմանել քեզ, որ անկեղծ չես եղել իմ վերաբերմամբ և այսքան ժամանակ ծածկելիս ինձնից քո դրութիւնդ. ես այժմ միայն խնդրում, աղաչում եմ քեզ, որ ներես ինձ այն բոլոր վշտերի ու տանջանքների համար, որ ես ականայ պատճառել եմ քեզ:

Բայց բաւական է խօսել մեր սրտերի խոցերի մասին, անցեալը անցել է. աւելի լաւ է խօսենք ապագայի մասին: Շատ մոլթն է թւում այդ ապագան, բայց այնուամենայնիւ ես հաւատացած եմ, որ վերջիվերջոյ բախտը կը ժպտայ մեզ: Այն աստիճան հաստատ է իմ մէջ այդ հաւատը, ուշ ու միտքս այնքան զբաղւած է մեր ապագայ բախտաւոր կեանքի պատկերով, որ այդ ապագայի հետ կապ չունեցող ոչ մի բան ինձ չի հետաքրքրում այլ ևս:

Միայն մի բան է վրդովում, սիրելի Հեղինէ, այն զուարճութիւնը որ ես զգում եմ մեր ապագայ երջանիկ կեանքը երևակայելիս,—իսկ եթէ, անցնում է մտքովս, չը կարողանամ արդարացնել այն յոյսերը, որ դու դնում ես ենձ վրայ: Այդ միտքը ինձ

սարսափեցնում է: Յոյսս, միակ յոյսս քո վրայ է, Հեղինէ. քո սէրը ինձ ընդունակ կը դարձնի անելու այն բոլորը, որ դու սպասում ես ինձնից, քո սէրը ինձ ոյժ կը տայ, եռանդ կը ներշնչի:

Որքան կարելի է շուտով ու մանրամասն գրիր, թէ այժմ ինչ դրութեան մէջ ես: Ենորհակալ եմ Ասունուց այն հոգատարութեան համար, որով նա վերաբերել է քեզ. դրանից մեծ լաւութիւն նա չէր կարող անել ինձ իբրեւ բարեկամ:

Զ'եմ ուզում խորհուրդներ տալ քեզ, որովհետեւ չը գիտեմ մանրամասնօրէն այն պայմանները, որոնց մէջ դու գտնուում ես, այնպէս որ զանազան ենթադրութիւնների վրայ հիմնած խորհուրդներովս փոխանակ քեզ օգնելու՝ գուցէ խանգարեմ:

Եթէ իմ այստեղ գալս քեզ չի վնասիլ, իմաց տուր իսկոյն կը թռչեմ կը գամ: Որ իմանաս թէ ինչպէս եմ կարօտել քեզ, սիրտս ինչպէս է ուզում քո մօտ լինել, հետդ խօսել:

Սիրտդ պիտի պահիր, ամօթ կը լինի վհատել այժմ, երբ որ մեր այսքան ժամանակ փայփայած փափագի իրագործումը միայն ժամանակի և այն էլ մօտիկ ապագայի հարց է: Գլխաւոր և ամենադժար քայլը արդէն արել ես. մենացածը հեշտ է:

Նիկողայոսը բարեւուէ քեզ. ես նորան հարազատ եղբօրս նման սիրում եմ: Նա ձիշտ որ արժանի է այն բոլոր գովասանքներին, որ դու գրել ես նամակումդ: Զը նեղուհաս նորանից. զօռով խլեցի ձեռիցը քո նամակը:

Քո Գէորգ Սահառունի:

Յ. Գ.-Եթէ պատասխանը ուշացնես, էլ ես մեղաւոր չեմ. վեր կը կենամ կը գամ քո մօտ թէկուզ մի քանի ժամով հէնց գոնէ նորա համար, որ աչքովս տեսնեմ թէ ինչպէս ես ապրում եմ սպասել չեմ կարող, սիրտս չի համբերումս:

— Տեսնենք ինչ կ'ապէք, Ալեքսանդր Վասիլիչ, սաստիկ յուզւած տասց Հեղինէն, նամակը դնելով նորա առաջը:

Ասունին չտապով աչքի անցրեց նամակը:

— Շատ հիանալի է եղել:

Հեղինէն ոչինչ չը պատասխանեց և ընկաւ խոր մտածութեան մէջ:

— Գիտէք ինչ, Ալեքսանդր Վասիլիչ, ասաց նա յանկարծ, լաւ կը լինի հեռագրենք Գէորգին՝ չը գալու Ինչ բան ունի նա այստեղ։

— Ես էլ եմ այդպէս կարծում։

— Ես ինքս կ'երթամ արտասահման։ Ուզում եմ հեռանալ այստեղից, մի քիչ հանգստանալ հոգով։

— Շատ հիանալի բան կ'անէք։ Կ'ուզէք՝ հէնց հիմայ հեռագրենք։

— Անպատճառ։

Հեղինէն վեր թռաւ նստած տեղիցը և թանաք ու թուղթ բերեց զրեց Ասունու առաջը։

Ասունին խմբագրում էր հեռագիրը, իսկ Հեղինէն կանգնած նորա աթոռի յետեւ մտածում էր։

— Ես կ'ապրեմ երեխայիս հետ Գէորգից շատ մօտիկ, մենք շուտ-շուտ կը տեսնենք, բայց արդեօք կ'անցնենք մեր առաջւայ յարաբերութիւնների սահմանից... Ո՛չ, ո՛չ և ո՛չ, ես աւանց պսակւելու նորա հետ չեմ ապրիլ։ Գէորգը պարապմունքները վերջացնելուց յետոյ կերթայ Կովկաս, իսկ ես կը մնամ այնտեղ, այստեղաբէնք ապրել ես չեմ կարող։ Իսկ եթէ մարդս պաշտօնապէս ապահարզան տայ ինձ, այն ժամանակ ուրիշ բան է... այն ժամանակ մենք կը պսակւենք և կը միանանք յաւիտեանս յաւիտենից։

Հեղինէն կարմրեց, երեսը սկսեց կրակի նման վառւել և նա սաստիկ յուզւած սկսեց քայլել սենեակում։

Երկու-երեք շաբաթ անցած Հեղինէն ճանապարհ ընկաւ երեխայի ու դայեակի հետ։ Ասունին ուղեկցում էր նրանց, նա մի ամսով արձակուրդ էր ստացել։ Իշխան Շակունին, որ ճանապարհորդութեան համար ամեն անհրաժեշտ բան զրել էր Հեկինէի հետ ու տւել էր նրան արտասահմանում միջակ ապրելու համար բաւական փող, ճանապարհ գցեց նրանց մի քանի կայարան։ Մնասրարեւի ժամանակ նա արտասուքը չը կարողացաւ պահել, և լալով խնդրում էր Հեղինէին, նորա հանգուցեալ մօր անունով, այնուհետեւ էլ ազնիւ ու անարատ մնալ, ինչպէս մինչև այն ժամանակն էր եղել։ Հեղինէն հասկանում էր քեռու միտքը. նա հանգստացրեց

նորան: Ասունին սատոիկ զգացւեց՝ կռիւներում՝ կեանքը անցրած գեներալի աչքերում՝ արտասունք տեսնելով: Որքան քնքուղութիւն կար այդ ըստ երևոյթին կոպիտ մարդու սրտում:

Մեր ճանապարհորդները ոչ մի տեղ կանգ չէին առնում: Նրանք շտապում էին օր առաջ հասնել իրանց նշանակած անդին: Հեղինէի ուշ ու միտքը արդէն այն տեղ էր, նա ամենեւին ուշադրութիւն չէր դարձնում ոչ բնութեան տեսարաններին, ոչ ճանապարհին պատահած անծանօթ գիւղ ու քաղաքներին, նոր-նոր մարդկանց ու զանազան արկածներին:

Սահառունին ու Վրթանէսեանը Ասունուց հեռադիր սաանալով, որ Ռոստովից դուրս էին եկել, անհամբեր սրտով սպասում էին նրանց: Բայց տեսնելով, որ ճանապարհորդները ժամանակին չեկան և երկու օր էլ սաստիկ մոտատանջութեան մէջ անց կացնելուց յետոյ, նրանք չափազանց անհանգիստ եղան և էլ չը կարողանալով համբերել՝ վճռեցին գնալ Օգեսսա ճանապարհորդներին դիմաւորելու:

Իսկ այդ ժամանակ ժեր արտասահման զննողները գեռ սև ծովումն էին: Չորս օր էր որ նրանք ճանապարհ էին գնում: Ասունին ու Հեղինէն, որոնք երբէք ծով չէին տեսել, ապշեցին երբ որ տեսան դրանց աչքի առաջ փռւած ջրի անսահման տարածութիւնը: Սկզբում Հեղինէն բոլորովին գրաււել էր վեհ ու փառահեղ բնութեան թովիչ տպաւորութեամբ, բայց այդ երկար չը տևեց, շուտով զանազան մտածմունքներ սկսեցին պաշարել նորա միտքը:

— Ինչու էք տխրել, տիկին Հեղինէ, երկու երեք օր է մնում որ տեղ հասնենք, կարեկցաբար ասաց Ասունին:

Հեղինէն տրտում ու լուռ նայեց նորան:

Մինչև այժմ նա կարօտած փափաքում էր ժամ առաջ տեսնել Սահառունուն, իսկ այժմ երբ շատ շուտով պէտք է իրազործւէր նորա սրտի փափագը, նորա վրայ մի տեսակ զգացմունք եկաւ, որ աւելի վախի էր նման քան ուրախութեան: Մտածմունքներ փոխադաձ յարաբերութիւնների անորոշութիւնը ու դրութեան նորութեան մասին, անյայտ ապագայի անորոշ պատկերը, մարդու հալածանքների ահը, սիրած անձնաւորութեան տանջանքներ պատճառելու երկիւղը պաշարել էին Հեղինէի հոգին: Նա յանկարծ յիշեց երեխայի գողացւելը, ցնցւեց ու հագիւ լսելի ձայնով արտառանց:

—Ո՞ւր է դայեակը:

—Մուսացի էք, որ նրան թողնցիք Կախուում քնած երեխայի մօտ, հանգստացրեց նրան Ասունին: Բայց ահա նրանք գալիս են:

Տեսնելով այն հայեացքը, որ Հեղինէն զցեց երեխայի վրայ, Ասունին հասկացաւ թէ ինչ էր կատարուում նորա հոգու մէջ, ինչ շիշողութիւններ էին տանջում նրան: Հեղինէն չը կարողացաւ իրան զսպել. բուգը կարծես խեղդուում էր. աչքերիցը մի քանի կաթիլ արտասուք թափւեց:

—Ինչեր էք անում, տիկին Հեղինէ. բախտաւորութիւնը այնքան մօտիկ է, իսկ դուք տխուր մտքերով էք պղտորում ձեր սիրտը: Գլուխս կը կտրեմ, թէ որ ձեր կասկածներից մէկնումէկը հաստատուի, աշխատում էր հանգստացնել Ասունին և նորա սիրտը բաց անելու համար սկսեց իւր հին սովորութեամբ զանազան կատակներ անել:

Տեսէք քաղաքն արդէն երևում է, մի մամից յետոյ մենք այնտեղ կը լինէնք: Եթէ փոթորիկը մեզ պահած չը լինէր Կերուում, հիմա վաղուց հասած կը լինէինք, ասաց նա կատակախօսութիւններից յետոյ լորնէա նայելով հեռւում երևացող Օդեսսային:

Բայց զուր էր աշխատում Ասունին ուրախացնել Հեղինէին: Հեղինէն չէր կարողանում ազատուել իր այն տանջող հարցերից ու մնում էր խորասուզած տխուր մտածմունքների մէջ: Նա այնքան զբաղւած էր այդ մտքերով, որ թղթովին վերացել էր, ունի: Եր նկատում իւր շուրջը և սաստիկ ցնցւեց, երբ որ լսեց նաւի կապիտանի բացականչութիւնը—stop).

Մի րոպէ անցած շոգենաւը կանգ առաւ:

Ընդհանուր իրարանցումն ու աղմուկը սթափեցրին Հեղինէին և նա նայեց իւր շուրջը: Քաղաքը առաջիններին էր. ծովի ջուրը արևի ճառագայթներից այնպէս շողշողում էր, կարծես ծածկւած լինէր միլլիոնաւոր փայլուն աստղերով: Շոգենաւերի արանքին անդադար չեաւ ու առաջ էին սլանում բազմաթիւ նաւեր ու նաւակներ զանազան գոյնի ու մեծութեան: Կեսնքը եւ էր գալիս. աղմուկը մարդու ականջ էր խլացնում: Մինչդեռ Ասունին զբաղւած էր նաւակ ընտրելով, որ շոգենաւից ամբողջ գնան, Հեղինէն մտքամոլոր աչք էր ածում չորս բոլորքը. յանկարծ նորա հայեացքը շփոթւած ու անշարժ կանգ առաւ շոգենաւին մօտեցող նաւակներից մէկի վրայ:

նաւակի մէջ նստած մարդիկ կարծես ծանօթ լինէին նրան... Հեղինէն չէր հաւատում իւր աչքերին և մեխածի նման մնաց կանգնած տեղումը, կարծես վախենալով որ աչքից կորցնի իւր մտերիմ բարեկամների քաղցր դէմքերը: Բայց ահա բոլորովին մօտեցաւ նաւակը. Հեղինէի սիրտը թնդաց, դէմքը պայծառացաւ, աչքերը փայլեցին և նորա կրծքից ուրախութեան ճիւղուրս թռաւ, — նաւակով եկողները Սահառունին ու Վրթանէսեանն էին: Նրանք թափ էին տալիս թաշկինակները, Հեղինէն պատասխանեց նրանց նոյնպէս թափ տալով իւր թաշկինակը:

Ահա վերջապէս նաւակը կանգ առաւ: Հեղինէի ծնկները թռլացան, գլուխը սկսեց պտոյտ գալ: Տենդային սպասման րոպէները նրան ժաւեր թւացին: Զուգենալով իւր ու իւր սիրած մարդու հանդիպումը հետաքրքրական տեսարանի բան դարձնել կողմնակի մարդկանց համար, նա արագ-արագ վազեց ներքեւ դէպի տախտակամածը համարեա զոռով քաշ տալով յետևիցը դայեակին: Վրթանէսեանը մի ակնթարթում թռաւ եկաւ նորա մօտ ու գրկեց նրան: Ասունին ու Սահառունին դեռ ուշքի չէին եկել ուրախութիւնից, որ նա Հեղինէին նստացրեց նաւակը ու երեսային դայեակի ձեռիցն առաւ տւեց նրան:

Վրթանէսեանն, Ասունին ու դայեակը նստեցին մի նաւակ ու առաջ ընկան: Հեղինէն՝ երեսան գրկին՝ ու Սահառունին յետևի նաւակումն էին: Նրանք կարծես չէին հաւատում, որ երեակայական չէ իրանց բախտաւորութիւնը, և շփոթած սեղմում էին իրար ձեռք: Նրանք ուզում էին խօսել, բայց բերանները ոչ մի խօսք չէր գալիս... Սահառունին ջերմ համբոյր դրոշմեց Հեղինէի ձեռին և ոչ մի րոպէ անսահման սիրով լի հայեացքը չէր հեռացնում նորա երեսից: Հեղինէի ուրախութեանը չափ չը կար. նա կարծես քաղցր երազի մէջ էր գտնւում, կուրծքը ոյժով բարձրանում իջնում էր, դէմքը սաստիկ կենդանութիւն էր ստացել և նա կարծես ամբողջապէս լուսաւորւել էր ինչ որ պայծառ ճառագայթով ու ջահլացել էր մի քանի տարով:

— Վերջապէս կատարւեց մեր սուրբ փափագը. մենք միասին ենք. այսուհետեւ էլ ոչ մի ոյժ աշխարհումս մեզ իրարուց չի կարողանալ անջատել: Ես ամեն զան կանեմ, ամեն ջանք գործ կը

դնեմ, սիրելիս, քո կեանքդ բախտաւորացնելու համար, յուզւած արտասանեց Սահառունին ու մի ձեռով գրկեց նորան: Հեղինէն լուռ էր, բայց նորա ծով աչքերից սէր էր թափում: Այդ հանդիսաւոր լոպէին մուլ մտածմունքներ տեղ չէին գտնում նրանց մտքներում: Նրանք հոգով սրտով յափշտակել էին սուրբ սէրի զգացմունքով և նրանց թւում էր, թէ իրանց առաջ բացւում է մի նոր, մինչև այն ժամանակ անյայտ, աշխարհ, որի մէջ պէտք է անցնի այնուհետև նրանց կեանքը:

— Այս էլ ափը, Հեղինէ, ուրախ-ուրախ ասաց Սահառունին, երբ որ նաւակը մօտեցաւ ծովեզրին, և ակամայ աչքերը յառեց Հեղինէի մազերի մէջ երևացող մի սպիտակած գանգուրի վրայ: Ինչպէս տեսնում եմ, սիրելիս, շատ նեղութիւն պէտք է քաշած լինիս այս քանի ժամանակը, աւելացրեց նա:

— Սիրտդ հանգիստ պահիր, Գէորգ, քեզ հետ անց կացրած մի քանի երջանիկ լոպէները բաւական են մի քանի ամսւայ տանջանքներ վարձատրելու համար:

Վ Ե Ր Զ: